

OULUN YLIOPISTO
UNIVERSITY of OULU

Tuuli Kupsala ja Kalle Onnela

Lapsiperheiden välinen taloudellinen eriarvoisuus Suomessa 2010-luvulla ja
sen ilmeneminen suomalaisessa peruskoulussa

Kasvatustieteen kandidaatintyö

KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA

Luokanopettajan koulutus

2017

Kasvatustieteiden tiedekunta
Faculty of Education

Tiivistelmä opinnäytetyöstä
Thesis abstract

Luokanopettajankoulutus		Tekijä/Author	
		Tuuli Kupsala ja Kalle Onnela	
Työn nimi/Title of thesis			
Lapsiperheiden välinen taloudellinen eriarvoisuus Suomessa 2010-luvulla ja sen ilmeneminen suomalaisessa peruskoulussa			
Pääaine/Major subject	Työn laji/Type of thesis	Aika/Year	Sivumäärä/No. of pages
Kasvatustiede	Kandidaatintutkielma	2017	45
Tiivistelmä/Abstract			
<p>Tämän kandidaatintutkielman tavoitteena on selvittää, mitä on lapsiperheiden välinen taloudellinen eriarvoisuus 2010-luvun Suomessa, ja miten se ilmenee peruskoulun arjessa. Tutkielmassa selvitetään lisäksi, millaisia merkityksiä taloudellisella eriarvoisuudella on lasten ja nuorten vertaissuhteissa. Tutkielman aihe on hyvin ajankohtainen, sillä taloudellisen eriarvoisuuden kasvu on 2000-luvun globaali ilmiö, ja se heijastuu myös peruskoulun arkeen monin eri tavoin.</p> <p>Tutkielma on toteutettu kuvailevana kirjallisuuskatsauksena. Toisessa luvussa lapsiperheiden välistä taloudellista eriarvoisuutta ulottuvuuksineen, mittareineen, syineen ja seurauksineen käsitellään pitkälti kvantitatiivisten ja sosiaalipoliittisten tutkimusten avulla. Kolmannessa luvussa taloudellisen eriarvoisuuden ilmiöön liittyviä arjen subjektiivisia kokemuksia tarkastellaan taas lapsinäkökulmaisen tutkimuksen sekä kulutustutkimuksen perinteistä käsin.</p> <p>Kirjallisuuskatsaus osoittaa, että kasvava taloudellinen eriarvoisuus on 2000-luvun yhteiskunnallinen ilmiö, joka koskettaa myös lapsiperheitä. Lapsiköyhyys on kolminkertaistunut lyhyellä aikavälillä vuosina 1995-2008, ja se on kääntynyt jälleen kasvuun vuoteen 2016 tullessa. Taloudellisen eriarvoisuuden kasvu on tapahtunut rinnan lasten ja nuorten maailman kaupallistumisen kanssa, mikä näkyy eri tulotasoisten perheiden ja lasten kulutusmahdollisuuksien polarisoitumisena. Tämän lisäksi taloudellinen eriarvoisuus ilmenee perheiden välillä materiaalsen elintason eroina. Lasten ja nuorten vertaissuhteissa taloudellisen eriarvoisuuden merkityksiä on vaikeampi hahmottaa. Heikommista taloudellisista lähtökohdista tulevat lapset jäävät muita useammin osattomiksi muun vertaisryhmän maksullisista aktiviteeteista. Vähävaraisten perheiden lapsilla on myös haasteita käydä kamppailua statuksista vertaisryhmissä kuluttamalla. He kokevat usein myös häpeää ja ulkopuolisuutta tilanteestaan johtuen, ja jättäytyvät pois näitä tunteita esiin nostavista keskustelutilanteista. Taloudellinen samanarvoisuus näyttäisi taas helpottavan ystävyys-suhteiden muodostumista ja niiden ylläpitämistä. Koulumaailmassa taloudellista eriarvoisuutta näyttäytyy koulujen välillä koulujen eriytyessä muun muassa oppilaiden sosioekonomisten taustojen perusteella. Koulun arjessa taloudellinen eriarvoisuus näyttäytyy taas materiaalisena eriateisuutena oppilaiden omistamien varusteiden ja tavaroiden välillä. Lisäksi osa oppilaista jättäytyy pois koulun järjestämästä maksullisesta toiminnasta vähävaraisuudesta johtuen. Myös koulussa käytävät keskustelut saattavat tuoda ilmi oppilaiden erilaisia taloudellisia lähtökohtia.</p>			
Asiasanat/Keywords taloudellinen eriarvoisuus, lapsiköyhyys, sosioekonominen asema, kuluttaminen, vertaissuhteet, peruskoulu, tasa-arvo, osallisuus			

Sisältö

1	Johdanto	1
2	Taloudellinen eriarvoisuus 2010-luvun Suomessa lapsiperheiden näkökulmasta	3
2.1	Taloudellisen eriarvoisuuden määrittelyä	3
2.1.1	<i>Varallisuus</i>	4
2.1.2	<i>Sosioekonominen asema</i>	4
2.1.3	<i>Köyhyys taloudellisen eriarvoisuuden äärimuotona</i>	5
2.2	Taloudellisen eriarvoisuuden ja köyhyyden yksilölliset ja yhteiskunnalliset seuraukset	6
2.2.1	<i>Taloudellisen eriarvoisuuden yhteiskunnalliset merkitykset</i>	7
2.2.2	<i>Taloudellisen eriarvoisuuden yksilötasoiset merkitykset</i>	8
2.3	Lapsiperheiden tulokehitys vuosina 1990-2016	9
2.4	Lapsiperheiden taloudellisen eriarvoisuuden tarkastelua kulutuksen näkökulmasta	11
2.5	Yhteenveto	12
3	Taloudellisen eriarvoisuuden ilmeneminen ja merkitys kouluympäristössä	14
3.1	Taloudellisen eriarvoisuuden merkitys vertaissuhteille	16
3.1.1	<i>Vertaissuhteiden määrittely</i>	16
3.1.2	<i>Taloudellisen eriarvoisuuden merkitykset vertaissuhteissa</i>	18
3.1.3	<i>Pienituloisuus rajoittaa osallisuutta: tyli, aktiviteetit ja keskustelut</i>	19
3.1.4	<i>Varakkuuden merkitys vertaissuhteissa</i>	20
3.1.5	<i>Kulutuskäyttäytymisen normin rikkomisesta seuraavat sanktiot ja maailmojen eriytyminen</i>	21
3.1.6	<i>Nuorten erilaiset käsitykset taloudellisen eriarvoisuuden ja brändien merkityksistä</i>	21
3.1.7	<i>Yhteenveto</i>	22
3.2	Taloudellinen eriarvoisuus suomalaisen peruskoulun arjessa	23
3.2.1	<i>Peruskoulun tehtävät yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistäjänä sekä sosiaalinen tausta kouluja ja oppilaita erottavana tekijänä</i>	24
3.2.2	<i>Materiaalinen puute tai eriasteisuus oppitunneilla</i>	26
3.2.3	<i>Taloudellisten lähtökohtien yhteys erilaisiin mahdollisuuksiin osallistua koulussa käytäviin keskusteluihin tai koulun järjestämään toimintaan</i>	27
3.2.4	<i>Yhteenveto</i>	29
4	Tulosten tarkastelua ja pohdinta	31
5	Lähteet	40

1 Johdanto

Tutkielmamme aiheena on taloudellisen eriarvoisuuden ilmeneminen ja merkitys suomalaisessa peruskoulussa 2010 -luvulla. Tarkoituksenamme on aiempaa tutkimusta aiheesta hyödyntäen saavuttaa ymmärrystä siitä, mitä on lapsiperheiden välinen taloudellinen eriarvoisuus nykypäivän Suomessa ja miten lapsiperheiden välinen taloudellinen eriarvoisuus ilmenee konkreettisesti erilaisissa tilanteissa peruskoulun arjessa. Erityisen kiinnostuneita olemme taloudellisen eriarvoisuuden sosiaalisista ulottuvuuksista koulumaailmassa.

Suurin motivaatio tutkielman tekemiselle liittyy aiheemme ajankohtaisuuteen: Jäntin (2010, 62) mukaan tuloerot ovat kasvaneet Suomessa 1990-luvulta 2010-luvulle, ja erityisesti tämä kehitys on koskenut lapsiperheitä. Tämän lisäksi köyhiin kotitalouksiin kuuluvien lasten osuus eli lapsiköyhyys on kasvanut Suomessa samaan aikaan (Sauli, Salmi & Lammi-Taskula 2011, 535). Vaikka lapsiköyhyys kääntyi hetkelliseen laskuun 2010-luvun taitteessa, tiedotti Terveysten ja hyvinvoinninlaitos (2016a) joulukuussa 2016 tuoreen raporttinsa pohjalta lapsiköyhyyden alkaneen jälleen nousta. Ajankohtaisen tutkimuksen lisäksi eri uutismedioiden kautta olemme törmänneet harva se päivä lyhyen aikavälin sisään mielipidekirjoituksiin tai uutisiin, joissa käsitellään lapsiperheiden kokemuksia arkipäivän köyhyydestä sekä sen merkityksestä kouluympäristössä.

Aiemman tutkimuksen mukaan nykylapsuus on entistä kulutuskeskeisempää aikaa ja lapsista on tullut entistä selvemmin markkinoinnin kohderyhmä (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 17). Omat arkiset havaintomme ovat samassa linjassa tutkimustulosten kanssa: omaan lapsuuteen verrattuna eri brändeillä vaikuttaisi olevan entistä keskeisempi ja näkyvämpi sija lasten ja nuorten arjessa esimerkiksi sosiaalisen median myötä. Kun suhteutetaan toisiinsa tieto lapsuuden kasvavasta kulutuskeskeisyydestä sekä tuloerojen ja lapsiköyhyyden kasvusta Suomessa, nousee seuraava kysymys mielenkiintoiseksi: miten lasten erilaiset kulutusmahdollisuudet vaikuttavat lasten keskinäisiin vertaissuhteisiin?

Olemme kiinnostuneita aiheesta myös oman tulevan ammattimme kannalta, sillä opettajan työssä oppilaiden erilaiset taloudelliset lähtökohdat ovat väistämättä läsnä, ja ne näkyvät kokemuksemme mukaan eri tavoin koulun arjessa. Tutkielmamme yhtenä näkökulmana on

selvittää myös käytäntöjä, joilla koulu luo tai korostaa ehkä osin tahattomastikin taloudellista eriarvoisuutta oppilaiden välillä. On kiinnostavaa selvittää, miten koulu pystyy käytännössä huomioimaan ja omalla tavalla tasoittamaan erilaisia taloudellisia lähtökohtia – onhan peruskoululla kuitenkin julkilausuttu tehtävä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäjänä. Aihetta voi olla vaikea käsitellä oppilaiden kanssa asian arkaluontoisuudesta johtuen, mutta ilmiötä paremmin ymmärtämällä opettaja voi saada työkaluja käsitellä asiaa oppilaiden kanssa yhdessä. Mielestämme opettajalla on hyvä olla ymmärrystä aiheesta, jotta hän voisi rakentaa yhteisyyttä oppilaiden välille erilaisista taustoista huolimatta. Myös uusi valtakunnallinen opetussuunnitelma (Opetushallitus 2014) korostaa kouluarjessa käytävän eettisen pohdinnan ja arvokeskustelujen merkitystä laaja-alaisen osaamistavoitteiden osalta ja yleisen demokratiakasvatuksen kannalta. Yhteisöllisyyden ja samanarvoisuuden arvojen edistäminen ihmisten välillä tulisi olla ylipäätään yhteinen yhteiskunnallinen intressi.

2 Taloudellinen eriarvoisuus 2010-luvun Suomessa lapsiperheiden näkökulmasta

Tässä luvussa käsittelemme taloudellista eriarvoisuutta 2010-luvun Suomessa lapsiperheiden näkökulmasta niin, että määrittelemme alkuun aiheeseen liittyvää keskeistä käsitteistöä. Koska tässä luvussa käsittelemme aihetta pitkälti sosiaalipoliittisten tekstien valossa, valikoituivat myös itse käyttämämme käsitteet myös tästä kentästä, vaikka aihetta voisi käsitellä kovin monen eri tieteenalan perinteistä ja käsitteistöistä käsin. Tämän jälkeen tarkastelemme taloudellisen eriarvoisuuden moninaisia seurauksia niin yksilökohtaisella kuin yhteiskunnan tasolla nostaten esiin niin sosiaaliseen yhteenkuuluvuuteen ja luottamukseen, terveyteen kuin hyvinvointiinkin liittyviä ulottuvuuksia. Taloudellisen eriarvoisuuden eritasoisten ja monimuotoisten seurauksien jälkeen siirrymme käsittelemään tuloerojen kehitystä suomalaisessa yhteiskunnassa 1990-luvulta alkaen 2010-luvun puolelle asti. Tuloerojen kasvu nostetaan useissa tutkimuksissa yhdeksi keskeiseksi tekijäksi kasvaneen taloudellisen eriarvoisuuden taustalla, ja sen todetaan koskevan voimakkaasti myös suomalaisia lapsiperheitä. Aivan 2. luvun lopussa käänämme jo katseemme tuloeroista lapsien ja lapsiperheiden erilaisiin kulutusmahdollisuuksiin.

2.1 Taloudellisen eriarvoisuuden määrittelyä

Taloudellista eriarvoisuutta on tutkittu paljon ja usean eri tieteenalan näkökulmasta. Aihetta on tutkittu erityisesti kvantitatiivisin menetelmin tuloeroihin keskittymällä ja köyhyysrajoja laskennallisesti määrittelemällä; kulutustutkimuksen näkökulmasta lapsien kuluttamismahdollisuuksiin, kulutusmenoihin ja -tottumuksiin keskittyen, mutta myös lapsudentutkimuksen näkökulmasta käsin lapsen subjektiivisia kokemuksia köyhyydestä kartoittaen. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 13-24.) Tutkimuserinteet valottavat ilmiötä eri näkökulmista, ja ne voidaan nähdä toisiaan täydentävinä.

Aiemmin tehdyissä tutkimuksissa taloudellista eriarvoisuutta määritellään eri tavoin käsitteen ollessa abstrakti, kontekstisidonnainen ja sopimuksenvarainen. Yksi lapsudentutkimuksen paradigman mukaisesti suuntautunut tapa määritellä taloudellisen

eriarvoisuuden käsitettä on viitattu sillä erilaisiin yksilöiden ja ryhmien välisiin eroihin materiaalisissa ja taloudellisissa resursseissa, jotka näyttäytyvät merkityksellisinä lasten näkökulmasta katsottuna. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 13.) Taloudellista eriarvoisuutta tuloerojen ja köyhyyden näkökulmasta tarkastelevassa tutkimuksessa korostetaan usein näiden ilmiöiden olevan kytköksissä moniin muihin eriarvoisuuden muotoihin, kuten poliittisen vallan, terveyden ja koulutuksen eriarvoiseen jakautumiseen yhteiskunnassa (Ks. esim. Vaalavuo & Moisio 2014, 99). Vaikka lähestymme taloudellista eriarvoisuutta omassa tutkielmassamme pitkälti tulo- ja varallisuuserojen kautta, pyrimme huomioimaan kaikissa vaiheissa taloudelliseen eriarvoisuuteen vahvasti linkittyneet muut eriarvoisuuden muodot.

2.1.1 Varallisuus

Antikaisen, Rinteen ja Kosken (2003, 86) mukaan taloudellinen pääoma muodostuu taloudellisesta varallisuudesta, omistussuhteista ja tuloista. Varallisuus siis kuvastaa käytettävissä olevia taloudellisia resursseja. Varallisuus voi vähentyä tai kasvaa riippuen siitä, millaista kulutus on tuloihin verrattuna. Esimerkiksi ansiotulojen pienentyessä voi varallisuudesta johtuen pystyä pitämään yllä tiettyä kulutustasoa, tällöin kun kulutus on suurempaa kuin varallisuuden kertyminen, varallisuus vähenee. Taloudellisen eriarvoisuuden näkökulmasta tämä aiheuttaa sen, että jos varallisuus on vähäistä, on tulojen laskiessa eri syistä suurempi riski kokea vähävaraisuutta ja köyhyyttä. (Törmälehto 2012.)

2.1.2 Sosioekonominen asema

Sosioekonomista asemaa määritellään käsitteenä eri tavoin, mutta Tilastokeskus (1989) viittaa sillä henkilön yhteiskunnalliseen asemaan tarkoittaen erityisesti henkilön työmarkkina-asemaa tai pääasiallista toimintaa. Sosioekonomista asemaa määritettäessä huomioidaan henkilön elämänvaihe, ammatti sekä ammattiasema ammatissa toimivien kohdalla. Lisäksi sosioekonomisen aseman luokitusta on mahdollista täydentää työn tai ammatin luonnetta kuvaavilla jaoilla tai huomioimalla toimiala. Sosioekonominen asema voidaan määrittää kokonaisille kotitalouksille perheen viitehenkilön mukaan. Viitehenkilö on kotitalouden asemaa yhteiskunnan työnjaossa parhaiten edustava henkilö, jonka katsotaan vastaavan kotitalouden yhteisestä toimeentulosta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita

sitä, että viitehenkilö on välttämättä perheen suurituloisin. Luokituksen mukaan 0-14 -vuotiaiden lasten sosioekonominen asema määräytyy perheen sosioekonomisen aseman mukaan. (Tilastokeskus, 1989.) Sosioekonominen asema kuvaa perheen yhteiskunnallista asemaa paremmin kuin perheelle määritetty varallisuus yksinään, sillä sosioekonomisen asema kertoo perheen tulotason lisäksi ainakin perheen viitehenkilön koulutustasosta.

2.1.3 Köyhyys taloudellisen eriarvoisuuden äärimuotona

Köyhyyttä tarkasteltaessa voidaan se jakaa absoluuttiseen ja suhteelliseen köyhyyteen. Absoluuttisella köyhyydellä tarkoitetaan riittämättömiä taloudellisia resursseja turvata elämisen kannalta välttämättömät perustarpeet, kuten ruoka, vaatetus ja asuminen. Suhteellinen köyhyys kuvastaa puolestaan kykenemättömyyttä osallistua yhteiskunnassa yleisesti odotettuihin toimintoihin tai hankaluutta ylläpitää yleisesti odotettua elämäntapaa. Suomalaisen hyvinvointivaltion kontekstissa puhutaan pitkälti lähinnä suhteellisesta köyhyydestä. (Moisio 2009, 5-6.) Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen (2016a) mukaan kuitenkin myös absoluuttista köyhyyttä esiintyy edelleen jonkin verran: taloudellisesti kaikkein kurjimmassa asemassa ja vailla huolenpitoa oleviin lapsiin kuuluvat usein esimerkiksi päihteitä väärinkäyttävien ja mielenterveysongelmaisten vanhempien lapset.

Köyhyyttä voidaan mitata monella eri mittarilla, ja köyhyysrajan asettaminen riippuu siitä, miten köyhyyttä kulloinkin määritellään. Köyhyyttä mitataan tutkimuksissa erityisesti tuloihin keskittyvien mittareiden, mutta myös niiden rinnalle kehitettyjen, mm. kotitalouksien koettua toimeentuloa, elinoloja ja kulutusta koskevien mittareiden avulla. (Vaalavuo & Moisio 2014, 102, 108-113.) Jäntin (2010, 66) mukaan näiden täydentävien mittareiden käyttäminen on tärkeää, sillä köyhyyttä puhtaasti kvantitatiivisesti tuloja tarkastelemalla saavutetaan tietoa vain materiaalisesta niukkuudesta, mutta ei köyhyyteen liittyvistä subjektiivisista kokemuksista.

Suhteellisen köyhyyden mittarina käytetään Eurostatin suhteellista köyhyysriskirajaa tai pienituloisuusrajaa. Tällöin suhteellisesti köyhiksi lukeutuvat henkilöt, jotka elävät kotitalouksissa, joiden tulot ovat alle 60 prosenttia maan keskimääräisestä tulotasosta. Suhteellinen köyhyysaste kuvaa niiden suomalaisten prosentuaalista osuutta, jotka asuvat kotitalouksissa, joiden tulot jäävät alle köyhyysrajan. (Vaalavuo & Moisio 2014, 101.)

Euromääräinen köyhyysraja varioi taas kotitalouden koon mukaan, sillä köyhyysraja lasketaan kulutusyksikköä kohden (Salmi, Sauli & Lammi-Taskula 2014, 86). Köyhyysastetta ei voida kuitenkaan määrittellä tarkasti 60 prosenttiin, sillä joissain köyhyyden määrittelyissä on käytetty rajana esimerkiksi 40 tai 50 prosenttia keskitulosta (Moisio 2009, 8). Köyhyyttä tutkittaessa suhteellisen köyhyysasteen käyttäminen ainoana mittarina on ongelmallista, sillä se ei sinänsä kerro elintason muutoksista, koska köyhyysrajan eläessä se ei välttämättä vaikuta pienituloisten toimeentuloon (Vaalavuo & Moisio, 101-102).

Lapsiköyhyydellä tarkoitetaan köyhiin kotitalouksiin kuuluvien alle 18-vuotiaiden lasten osuutta kaikista alle 18-vuotiaista lapsista (Salmi ja muut 2014, 86). Jäntin (2010, 66) mukaan lasten taloudellista hyvinvointia mitataan heidän vanhempiensa tulotasoa tarkastelemalla. Lasten köyhyyttä tutkittaessa erityisen huomionarvoista on, että lapset ovat aina pienituloisia ilman omaa syytä, mikä tekee lapsiköyhyydestä moraalisesti vaikeasti hyväksyttävän asian (Jäntti 2010, 62). Lapsiköyhyyden riskitekijöitä ovat Jäntin (2010, 69) mukaan vanhempien työvoiman ulkopuolella olo, vähäinen koulutus sekä perherakenne, mutta myös EU:n ulkopuolelta tulevat maahanmuuttajavanhemmat ja aivan erityisesti yksinhuoltajuus, joka kaksinkertaistaa lapsen köyhyysriskin. Salmi ja muut (2014, 87) mainitsevat yksinhuoltajuuden rinnalla keskeisenä köyhyysriskinä perherakenteen osalta monilapsisuuden. Köyhyysriskin todetaan myös olevan erilainen perhevaiheesta riippuen: suurinta se on pikkulapsiperheissä, mutta toisaalta pitkittyvästä köyhyydestä kärsitään eniten leikki-ikäisten ja teini-ikäisten perheissä (Salmi ja muut 2014, 86,102).

2.2 Taloudellisen eriarvoisuuden ja köyhyyden yksilölliset ja yhteiskunnalliset seuraukset

Taloudellisen eriarvoisuuden ja erityisesti köyhyyden seurauksista yksilötasolla kuin laajemmin yhteiskunnassa on tehty runsaasti kansainvälistä tutkimusta. Käsittelemmekin seuraavaksi näitä seurauksia tarkastelemalla ensin yhteiskunnallisen tason seurauksia edeten yksilöllisiin vaikutuksiin nostamalla esiin hyvinvointiin, terveyteen sekä sosiaaliseen liittyviä ulottuvuuksia.

2.2.1 Taloudellisen eriarvoisuuden yhteiskunnalliset merkitykset

Köyhyyden ja huono-osaisuuden tutkimuksissa korostetaan usein näiden ilmiöiden olevan puhtaasti vain pienituloisuutta laajempia, ja usein muihin resursseihin, kuten terveyteen, asumiseen, sosiaalisiin verkostoihin ja koulutukseen kytköksissä olevia ilmiöitä (Vaalavuo & Moisio 2014, 102). Myös yhteiskunnallisesta näkökulmasta tarkasteltuna köyhyydellä ja taloudellisella eriarvoisuudella on kytköksiä muihin eriarvoisuuden muotoihin, kuten esimerkiksi poliittisen vallan, terveyden ja koulutuksen yhteiskunnalliseen jakaantumiseen. Suurien tuloerojen on havaittu olevan yhteydessä moniin negatiivisiin poliittisiin, taloudellisiin ja sosiaalisiin seurauksiin, jotka vaikuttavat koko yhteiskunnan tasolla. (Vaalavuo & Moisio 2014, 99-102.)

Suuret tuloerot luovat eriarvoisuutta, mikä näkyy yhteiskunnassa yleisenä sosiaalisen luottamuksen vähenemisenä ja statuslevottomuuden kasvuna (Delhey & Dragolov 2014, 160-161). Eriarvoisuus vähentää luottamusta eri sosiaaliluokkien välillä ja aiheuttaa yhteiskunnallista epävakautta. Suomalaisessa yhteiskunnassakin on havaittavissa erilaisia polarisaation merkkejä, vaikka pienituloisten elintaso on noussut. Tämä polarisaatiokehitys rapauttaa demokratian perusrakenteita sekä sosiaalista yhteenkuuluvuutta, ja aiheuttaa ristiriitoja suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa. (Vaalavuo & Moisio 2014, 100, 113.)

Taloudellisen eriarvoisuuden ja suurten tuloerojen yhtiä vakavimpia seurauksia on sosiaalisen liikkuvuuden ja samalla mahdollisuuksien tasa-arvon heikkeneminen. Köyhyyden ylisukupolvisen periytymisen tiedetään olevan vahvaa, ja tämän lisäksi myös tuloeroilla ja sosioekonomisella asemalla on havaittu olevan ylisukupolvisia yhteyksiä. Köyhyys itsessään on myös vakava syrjäytymisriski. (Jäntti 2010, 62,73; Salmi ja muut 2014, 91-92; Vaalavuo & Moisio 2014, 100.)

Vaalavuo & Moisio (2014, 98-100) korostavat kansallisesti harjoitetun politiikan merkitystä tuloerojen ja samalla taloudellisen eriarvoisuuden kehitykselle. Pohjoismaista hyvinvointimallia edustavassa Suomessa tuloerojen ja köyhyyden vähentämistä on pidetty toimintana, jolla mahdollistetaan sosiaalisesti kestävä yhteiskunnan rakentamista ja ylläpitämistä. Eriarvoisuutta ja sosiaalista liikkuvuutta on edistetty perinteisesti turvaamalla kaikille laadukkaat julkiset palvelut, kuten terveydenhuolto ja koulutus. (Vaalavuo & Moisio 2014, 98-100.) Suomessa, kuten muissakin pohjoismaisissa

hyvinvointivaltioissa, sosiaalinen liikkuvuus on perinteisesti ollut suhteellisen suurta tulojaon suhteellisesta tasaisuudesta ainakin kansainvälisellä tasolla vertailtuna johtuen (Jäntti 2010, 73).

2.2.2 Taloudellisen eriarvoisuuden yksilötasoiset merkitykset

Köyhyyden erinäisiä seurauksia kartoittavissa tutkimuksissa painotetaan usein köyhyyden olevan taloudellista epävarmuutta ja materiaalista niukkuutta tai puutetta paljon laajempi ilmiö, jolla on kokonaisvaltaisia seurauksia lapsen elämään. Köyhyys näyttäytyy monitahoisesti lapsen elämässä ensin ilmeisimmin taloudellisena ja materiaalisena eriarvoisuutena, mutta kytkeytyen myös muihin resursseihin, kuten psyykkiseen hyvinvointiin, terveyteen, asumiseen, koulutukseen ja ennen kaikkea sosiaalisiin verkostoihin. (Attree 2004, 683-686; Ridge 2011, 73-75; Vaalavuo & Moisio 2014, 102.)

Taloudellisen eriarvoisuuden ja lapsuudessa koetun köyhyyden vaikutuksia lapsen myöhempään hyvinvointiin on tutkittu verrattain paljon (Jäntti 2010, 74). Salmen ja muiden (2014, 89) mukaan pienituloisuudesta aiheutuvat seuraukset yksilön hyvinvoinnille riippuvat pitkälti pienituloisuuden kestosta: mitä pidempiaikainen tila pienituloisuus on, sitä todennäköisemmin sillä on merkitystä yksilön hyvinvoinnille. Lapsuudessa koetun taloudellisen ahdingon ja erityisesti pitkäkestoisen köyhyyden on todettu heikentävän lapsen psyykkistä hyvinvointia aiheuttamalla yksilöllisesti häpeän, epävarmuuden, ahdistuksen, turvattomuuden ja surun tunteita. Köyhissä perheissä vanhempien taloudellisesta ahdingosta johtuen kokema psyykkinen pahoinvointi ja stressi lisäävät lapsen riskiä kokea ahdistusta ja stressiä, kun lapset kokevat huolta perheen toimeentulosta ja vanhempien jaksamisesta. Tämän lisäksi kokemukset köyhyydestä näyttävät vaikuttavan lapsen itsetuntoon ja itsevarmuuteen niitä heikentäen. Lapsen psyykkistä pahoinvointia lisäävät edelleen pelko köyhyyteen kytkeytyvistä erilaisuuden kokemuksista, marginalisoitumisesta, ulkopuolelle jäämisestä sekä kiusaamisesta. (Attree 2004, 683-686; Hakovirta & Rantalaiho 2012, 15; Ridge 2011, 73-76.)

Psyykkisiin ja hyvinvointiin liittyvien seurauksien lisäksi köyhyydellä on todettu olevan merkitystä myös sosiaalisten verkostojen näkökulmasta. Salmen ja muiden (2014, 90-91) mukaan pienituloisuudesta seuraa vaikeus ylläpitää kulutusyhteiskunnassa yleisesti

normaalina pidettyä elintasoja ja elämäntapaa. Köyhyys ja taloudellinen eriarvoisuus vaikuttavat erityisesti kotitalouksien välisiin eroihin kulutuksessa ja harrastusmahdollisuuksissa. Erilaiset kulutusmahdollisuudet erottelevat, mutta samalla luovat yhteisöllisyyttä samanlaisten kulutusmahdollisuuksien omaavien välille. Kulutusmahdollisuuksien erot johtavat helposti syrjäytymiseen ja ryhmien ulkopuolelle jäämiseen. Köyhyyden aiheuttama niukkuus nousee esille erityisesti vertaisryhmissä ja vaikuttaa erityisesti suhteisiin paremmin toimeentulevien kanssa. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 91.) Tarkastelemme taloudellisen eriarvoisuuden sosiaalisissa seurauksissa tarkemmin luvussa 2.

2.3 Lapsiperheiden tulokehitys vuosina 1990-2016

Salmen ja muiden (2014, 82) mukaan lapsiperheiden toimeentuloa tarkasteltaessa tulee huomioida sekä perheen käytettävissä olevat tulot tarkoittaen vanhempien työstä saatavia ansiotuloja ja perhepoliittisia tulonsiirtoja, mutta myös perhevaihe ja -rakenne. Käsitlemme seuraavaksi lapsiperheiden välistä taloudellista eriarvoisuutta erityisesti tulokehityksessä tapahtuneiden muutoksien näkökulmasta vuosina 1990-2016.

Vaalavuo ja Moisio (2014, 98) toteavat tuloerojen ja suhteellisen köyhyyden olevan Suomessa kansainvälisesti ja eurooppalaisittain vertailtuna suhteellisen matalat, mutta samaan aikaan taloudellisen eriarvoisuuden kasvaneen 2000-luvun taitteessa erityisen voimakkaasti. Tuloerojen kasvun katsotaan olevan globaali ilmiö, ja viime vuosikymmeninä se on koskettanut enenevässä määrin myös pohjoismaisia hyvinvointivaltioita (Vaalavuo & Moisio 2014, 99,102). 1990-luvun alun laman jälkeen tuloerojen ja suhteellisen köyhyyden kasvu tapahtui 1990-luvun lopussa taloudellisen nousukauden Suomessa voimakkaasti, mutta jatkui maltillisempaan 2000-luvun alusta aina vuoteen 2007 talouskriisin kynnykselle asti (Jäntti 2010, 62; Vaalavuo & Moisio 2014, 98).

Suomalaisten tuloerojen kasvu heijastuu luonnollisesti myös lapsiperheisiin, joiden taloudellisessa asemassa havaitaan tapahtuneen muutoksia erityisesti vuosina 1995-2008. Samoin kuin yleisen suhteellisen köyhyyden ja tuloerojen, todetaan lapsiköyhyysasteen olevan Suomessa EU-maiden keskiarvoa selvästi matalampi. Kansainvälisestä vertailusta huolimatta hälyttävää on kuitenkin, että lasten köyhyysriski on kolminkertaistunut useiden

tutkimusten mukaan noin neljästä prosentista kahteentoista prosenttiin lyhyessä ajassa vuosien 1995-2008 aikana. (Jäntti 2010, 68; Salmi ja muut 2014, 86; Vaalavuo & Moisio 2014, 106.) Vaikka lapsiperheiden tulokehityksestä piirtyvä kuva riippuu kulloinkin käytetyistä tunnusluvuista ja tarkastellusta aikavälistä, osoittavat useat kotimaiset tutkimukset lapsiperheiden pienituloisuusasteen nousutrendin suhteellisen yksiselitteisesti. (Salmi ja muut 2014, 83-85.)

Vuoden 2008 talouskriisistä alkaen tutkimuksissa on puolestaan havaittu taloudellisen eriarvoisuuden kasvun pysähtyneen sekä tuloerojen ja suhteellisen köyhyyden vähentyneen Suomessa (Vaalavuo & Moisio 2014, 98, 106). Samalla myös suomalaisten lasten köyhyysasteen katsotaan laskeneen talouskriisin aikana, mikä on jälleen eurooppalaisittain vertailtuna poikkeuksellista. Kvantitatiivisten tutkimusten tuloksiin lasten köyhyysasteen laskusta vuodesta 2008 alkaen tulisi suhtautua kuitenkin varauksella, sillä selittäväenä tekijänä voidaan nähdä keskituloisten tulokehityksen sekä tulojen mediaanin kasvun hidastuma, joka on vaikuttanut köyhyysrajaan sen tasoa laskien. Tällöin tilastojen mukaan suhteellinen köyhyys näyttää vähentyneen, vaikka köyhien kotitalouksien tulot saati köyhien perheiden elämä arkitodellisuus olisivat oikeastaan lainkaan muuttuneet. (Salmi ja muut 2014, 88-90.) Aivan tuoreen, vuoden 2016 joulukuussa Terveystieteiden tutkimuslaitoksen (2016a, 2016b) julkaiseman tutkimusraporttiin perustuvan tiedotteen mukaan lasten ja lapsiperheiden köyhyys on kuitenkin kääntynyt jälleen nousuun.

1990-luvun puolivälissä alkanutta, ja tilastollisesti tarkasteltuna aina 2008 asti jatkunutta taloudellista eriarvoistumiskehitystä Suomessa on selitetty muun muassa sekä ansio- että pääomatuloihin liittyvillä eroilla, mutta myös verotukseen että sosiaaliturvaan tarkasteluvälillä tehdyillä muutoksilla (Jäntti 2010, 62, 69-70; Vaalavuo & Moisio 2014, 102-105). Lapsiperheiden sosiaaliturva on heikentynyt tarkasteluvälillä, sillä kohderyhmän kannalta keskeisiin tulonsiirtoihin; lapsilisään, kotihoidontukeen sekä vanhempainpäivärahaan, tehtiin 1990-luvun laman aikana leikkauksia, ja etuudet ovat jääneet jälkeen yhteiskunnan yleisestä tulokehityksestä. 2000-luvun aikana sosiaalietuuksiin tehdyt korotukset eivät ole riittäneet palauttamaan lapsiperheiden tulonsiirtoja lamaa edeltäneelle tasolle. (Salmi ja muut 2014, 92; Vaalavuo & Moisio, 104, 114.) Jäntti (2010, 70) kuitenkin huomauttaa, että sosiaaliturvaan poliittisin päätöksin tehdyistä heikennyksistä huolimatta tulonsiirrot näyttävät edelleen tärkeää roolia köyhyyden ennaltaehkäisyssä. Ylipäätään lapsiperheiden toimeentulo-ongelmien taustat

ovat Salmen ja muiden (2014, 86-89) mukaan usein moniulotteisemmat kuin muiden kotitalouksien, sillä köyhyyttä saattaa ilmetä työssäkäynnistä huolimatta vanhempien yleistyneistä epätyypillisistä työsuhteista, matalapalkkaisuudesta sekä matalasta koulutustasosta johtuen. Toisaalta, kuten Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (2016a, 2016b) tuoreen raporttinsa pohjalta tekemässään tiedotteessaan kertoo, lapsiperheköyhyyden riskitekijät moninaistuvat ja muuttuvat yhä edelleen: kahden huoltajan pikkulapsiperheet ovat entistä vahvemmin edustettuina lapsiköyhyytilastoissa, eikä edes korkea koulutustaso ole tae varmalle toimeentulolle muuttuneilla työmarkkinoilla.

2.4 Lapsiperheiden taloudellisen eriarvoisuuden tarkastelua kulutuksen näkökulmasta

Kulutusta pidetään yhtenä hyvinvoinnin mittarina, ja sen tehtävät ovat laajentuneet pelkkien fyysisten tarpeiden tyydyttämisestä sosiaalisten ja kulttuuristen tarpeiden täyttämiseen (Ks. esim. Hakovirta & Rantalaiho 2012, 44; Niemelä & Raijas 2010, 118-139; 2014, 106-119). Partanen & Lahikainen (2008, 61-68) toteavat lasten ja nuorten maailman kaupallistuneen, ja heidän mukaansa kulutus palvelee nuorilla myös identiteetin rakentamisen ja itsetunnon vahvistamisen tehtäviä. Kulutusmahdollisuudet eivät kuitenkaan suoraan kuvasta hyvinvointia: kulutuksen merkitys on välillinen, ja olennaista onkin, millaisiin hyödykkeisiin perheet kulutustaan suuntaavat, ja saavatko perheet hankittua itselleen tarpeelliset kulutushyödykkeet. Lapsiperheiden kulutukseen keskeisimmin vaikuttavia seikkoja ovat perheen tulotaso, lasten lukumäärä ja lasten ikä. Lapsiperheiden kulutukselle tyypillistä on välttämättömän arkikulutuksen, eli asumiseen, vaateeseen ja ruokailuun suuntautuvan kuluttamisen keskeisyys. Nykyään välttämättömyyskulutukseksi lapsiperheissä katsotaan esimerkiksi asumisen, ruoan, hygieniatarpeiden ja vaatetuksen ohella erilaiset audiovisuaaliset laitteet kuten televisio ja tietokone - niihin panostetaankin lähes yhtä paljon kotitaloustyypistä riippumatta. Välttämättömyyskulutuksen ohella lapsiperheet käyttävät rahaa esimerkiksi matkailu-, kulttuuri- ja muihin vapaa-ajan menoihin. Lapsiperheissä lapsen ikä on merkityksellinen tekijä erityisesti perheen kulutusrakenteen kannalta: alle kouluikäisten lasten perheissä rahaa käytetään eniten kotiarjen perushyödykkeisiin, kun taas kouluikäisten lasten perheissä kulutus suuntautuu kasvavissa määrin tietoliikenne- ja kuljetuspalveluihin, mutta

myös vaatteisiin, urheiluun ja muuhun vapaa-ajan kulutukseen. Kulutusrakenteen ohella lapsen iällä on merkitystä kulutusmenojen määrän kannalta: teini-ikään tullessaan lapsiin käytetään enemmän rahaa. (Niemelä & Raijas 2010, 118-139; 2014, 106-119.)

Vaikka suurin osa suomalaisista lapsiperheistä on keskituloisia ja heidän materiaallinen hyvinvointinsa on keskimääräisesti hyvä, näkyy 1990-luvun loppupuolella alkanut tuloerojen kasvu ja eriarvoistumiskehitys erilaisten lapsiperheiden välillä: tulokehityksen eriarvoisuus on johtanut samalla myös kulutusmahdollisuuksien polarisoitumiseen. Eniten eriarvoisuutta lapsiperheiden välille luo investointiluonteinen kulutus, yksityisautoilu ja rahan käyttöä edellyttävä vapaa-ajan vietto, kuten matkailu ja harrastukset. (Niemelä & Raijas 2010, 119-129; 2014, 106-107.) Lapsiperheiden välisen taloudellisen eriarvoisuuden taustalla vaikuttaa tuloerojen ohella perherakenteiden monimuotoisuus: kahden huoltajan perheet ovat yleensä hyvin toimeentulevia, kun taas yksinhuoltajaperheet, uusperheet sekä monilapsiset perheet kärsivät useammin eriasteisista toimeentulon vaikeuksista. (Jäntti 2010, 62; Niemelä & Raijas 2010, 119-129; 2014, 106-107; Salmi ja muut 2014, 87.) Pienituloisissa lapsiperheissä kulutus kohdistuu suhteellisesti enemmän välttämättömyyskulutukseen kuin muissa tuloryhmissä (Niemelä & Raijas 2010, 120). Tästä johtuen on selvää, ettei pienituloisilla ole samanlaisia mahdollisuuksia kohdistaa kulutusta kulttuuriin ja sosiaalisiin aktiviteetteihin kuin paremmin toimeentulevilla. Toisaalta tuloerojen välittyminen lapsiperheiden arkeen ei ole yksiselitteistä: kyse on pikemminkin perheensisäisistä kulutus päätöksistä. Esimerkiksi pienituloiset vanhemmat saattavat tinkiä omasta kulutuksestaan lapsen eduksi, jotta tällä olisi esimerkiksi mahdollisuus harrastuksiin ja viiteryhmän mukaiseen vaatetukseen (Hamilton 2012, 80; Isola, Larivaara & Mikkonen 2007, 305).

2.5 Yhteenveto

Suomi edustaa pohjoismaista hyvinvointimallia, joka pyrkii takaamaan kaikille samat mahdollisuudet menestyä erilaisista sosiaalisista taustoista riippumatta esimerkiksi turvaamalla julkisen terveydenhuollon ja koulutuksen. 2000-luvulla taloudellisen eriarvoisuuden kasvu on kuitenkin globaali ilmiö, ja useat tutkijat ovat todenneet sen koskettavan aiempaa selkeämmin myös suomalaista yhteiskuntaa. Kansainvälisessä vertailussa Suomessa lapsiköyhyys, suhteellinen köyhyys ja tuloerot ovat verrattain matalat, mutta 2000-luvulla näiden kehityksessä on havaittu huolestuttavan nopea muutos

huonompaan suuntaan. Lapsiköyhyyden katsotaan kasvaneen kolminkertaiseksi vuosien 1995-2007 aikana, jonka jälkeisen vuoden 2008 talouskriisin aiheuttaman hetkellisen laskun jälkeen se on kääntynyt viimeisimpien tutkimusten mukaan jälleen nousuun.

Tutkimuksissa korostuu näkemys köyhyydestä pelkkää pienituloisuutta laajempänä ilmiönä, jolla on voimakkaat kytkökset muihin resursseihin, kuten terveyteen, asumisen laatuun, sosiaalisiin verkostoihin ja koulutukseen. Huolenaiheeksi nousee erityisesti se, että taloudellisen eriarvoisuuden on huomattu esiintyvän usein yhdessä muiden eriarvoisuuden muotojen kanssa, kuten vähäisen koulutuksen ja sosiaalisen osattomuuden kanssa. Tästä on mahdollista seurata niin yksilön kuin yhteiskunnan tasolla tarkasteltuna vakavia seurauksia. Suomessa taloudellista eriarvoisuutta selitetään esimerkiksi tuloerojen kasvulla, verotuksella, työmarkkinoiden muutoksella sekä sosiaaliturvaan tehdyillä muutoksilla. Lapsiköyhyyden syyt löytyvät yleensä perhevaiheesta ja – rakenteesta: monilapsiset perheet, yksinhuoltajaperheet ja pikkulapsivaiheessa olevat perheet elävät muita useammin köyhyydessä. Uusimpien tutkimusten mukaan lapsiköyhyyden syyt ovat kuitenkin aiempaa monimutkaisempia ja köyhyydestä voidaan kärsiä lapsiperheissä työssäkäynnistä huolimatta tai vaikka perheessä olisi kaksi huoltajaa – edes korkeakoulutus ei näyttäisi olevan enää tae varmalle toimeentulolle.

Tietoa lapsiperheiden välisestä taloudellisesta eriarvoisuudesta saadaan tuloihin keskittyvän kvantitatiivisen tutkimuksen ohella myös kulutustutkimuksen keinoin. Suomalaiset tutkijat ovat havainneet, että kasvava kulutuskeskeisyys yhdessä kasvaneiden tuloerojen kanssa polarisoi samalla lapsiperheiden kulutusmahdollisuuksia. Perheiden kulutusrakenteeseen ja kulutuksen määrään vaikuttaa perhevaihe ja -rakenne: pikkulapsivaiheessa kulutuksessa painottuu arkikulutus, kun taas lasten tullessa teini-ikään painottuvat kodin ulkopuolisiin toimintoihin suuntautuva kulutus enenevässä määrin. Suomalaisia lapsiperheitä keskenään selkeämmin erottelevaksi tekijäksi nousee vapaa-ajan kulutus, ja pienituloisten kohdalla välttämättömyyskulutuksen osuus kaikista menoista on muita suurempaa.

3 Taloudellisen eriarvoisuuden ilmeneminen ja merkitys kouluympäristössä

Tässä luvussa hyödynnämme lapsinäkökulmaista kulutustutkimusta tavoittaaksemme lapsien taloudelliseen eriarvoisuuteen liittämiä subjektiivisia merkityksiä nimenomaisesti vertaissuhteita koskien. Koska tarkastelimme edellä lapsiperheiden erilaisia taloudellisia olosuhteita ja tuloerojen kasvua lähinnä kvantitatiivisten tutkimusten valossa, koemme kokonaiskuvan kannalta olennaiseksi tarkastella myös näiden ilmiöiden kokemuksellista puolta. Kuten esimerkiksi Ridge ja Saunders (2009, 499) esittävät, ei taloudelliseen eriarvoisuuteen ja köyhyteen kohdistuva kvantitatiivinen tutkimus tavoita lapsien eriarvoisuuteen liittämiä kokemuksia tai muita lapsen arkeen kytkeytyviä merkityksiä puhumattakaan näiden ilmiöiden sosiaalisista ulottuvuuksista. Kuten jo aiemmassa luvussa todettiin, köyhyys tulisi nähdä materiaalista tai taloudellista niukkuutta laajempänä, lapsen elämää kokonaisvaltaisesti koskettavana asiana, joka asettaa reunaehdot niin asumiselle, ruoalle, vaatetukselle, harrastamiselle kuin sosiaaliselle vuorovaikutukselle ja osallisuudelle (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 14, 44; Ridge 2011, 73).

Oletuksemme on, että perheen tulot ja vanhempien sosioekonominen status heijastuvat perheen ja samalla lapsen kulutuskäyttäytymiseen. Esimerkiksi Terhi-Anna Wilska (2002, 195) toteaa sosioekonomisilla tekijöillä, luokka-asetella ja tuloilla olevan suuri vaikutus kulutustottumuksiin sekä elämäntyyliin. Tiedostamme kuitenkin kulutustutkimuksen näkökulman rajoitteet taloudellisen eriarvoisuuden arjen ilmenismuotojen tutkimuksessa: kuten Hakovirta ja Rantalaiho (2012, 61) huomauttavat, on mahdollista, ettei lapsen tai tämän vanhempien kulutuskäyttäytyminen tai materiaallinen elintaso kerro kodin todellisesta varallisuudesta luotettavasti. Lapsen kulutusmahdollisuuksiin tai vanhempien lapsilleen kustantamiin asioihin vaikuttavat kodin varallisuuden ohella voimakkaasti vanhempien tinkiminen omista menoistaan lapsen eduksi, mutta myös lapsen tai hänen vanhempiansa eettis-ekologinen ajattelu sekä yleinen säästäväisyyden eetos varallisuudesta riippumatta (Autio 2006, 19-24; Hakovirta & Rantalaiho 2012, 107-108; Isola ym., 2007, 305; Wilska 2008, 47). Huomionarvoista on, että niukasti toimeentulevissa perheissä vanhemmat saattavat myös hemmotella lapsiaan tavaroilla, mikä vaikuttaisi osin paradoksaaliselta perheen tulotasoon nähden (Wilska 2008, 46-47). Toisaalta lapsen tai nuoren kodin varallisuus ei välttämättä välity tämän arkeen tai kulutuskäyttäytymiseen

myös siitäkään syystä, että lapsilla on käytössään erilaisia omaa taloudellista tilannetta kohentavia ja osallistumisen mahdollisuuksia tukevia strategioita, kuten säästäminen ja erityisesti teini-ikään tullessa työnteon kautta tapahtuva tienaaminen (Attree 2006, 60; Hakovirta & Rantalaiho 2012, 17; Harju 2008, 88-97).

Käsitlemme seuraavaksi taloudellisen eriarvoisuuden ilmenemistä ja merkityksiä nimenomaisesti koulukontekstissa. Vertaissuhteiden ja kuluttamisen osalta on kuitenkin selvää, ettei niitä voida tai ole edes mielekästä käsitellä täysin vapaa-ajasta irrallisina ilmiöinä: vapaa-ajan kulutus, aktiviteetit ja muut tapahtumat ovat väistämättä läsnä myös koulun arjessa esimerkiksi esillä olevien kulutustavaroiden, puheenaiheiden sekä vapaa-ajalla ylläpidettyjen sosiaalisten suhteiden muodossa. Hakovirran ja Rantalaihon (2012, 57-58) mukaan lapset havaitsevat arjessaan taloudellista eriarvoisuutta ensisijaisesti ulkoisesti näkyvien ja materiaalisten tekijöiden perusteella. Sosiaalisen vertailun kohteina näyttäytyvät tällöin erilaiset omistetut tavarat, taskurahan määrä, vaatetus, asumismuoto, elektroniikka sekä erilaiset kulkuvälineet. Hakovirta ja Rantalaihon (2012, 45-46, 57-58) mukaan pelkkä tavaroiden omistaminen ei ollut keskeistä, sillä suomalaislapset keskimäärin omistivat välttämättömiksi kokemiaan kulutustavaroita, vaan tärkeämpänä näyttäytyi käytössä olevien kulutustavaroiden ominaisuudet, materiaaliset aste-erot sekä ajankohtaisuus. Trendien seuraaminen ja brändien merkitys korostuvat Aledinin (2005, 56-59) mukaan varhaisteini-ikää kohden, ja ne toimivat erityisinä sosiaalisen vertailun välineinä nuorten maailmassa. Tiettyä brändiä edustavista tavaroista tai ylipäättään joidenkin tavaroiden omistamisesta voi tulla nuorten vertaisryhmissä statussymboleita (Aledin 2005, 56-58, 62; Harju 2008, 68, 84; Mattila 2006, 50-51). Materiaalisten tekijöiden ohella Hakovirta ja Rantalaihon (2012, 48-49) mukaan toinen keskeinen arjen taloudellisen eriarvoisuuden osoitin lapsille on vapaa-ajan aktiviteetit harrastuksineen: eri tulotasoisissa perheissä vapaa-aika jäsentyy keskenään poikkeavin tavoin.

Kouluympäristö on lasten ja nuorten arjen kannalta keskeinen toiminta-areena, jossa vietetään runsaasti aikaa. Vaikka nuorten elinympäristöjen katsotaan monimuotoistuneen ja laajentuneen, voidaan koulua pitää keskeisenä kontekstina sosiaaliselle vuorovaikutukselle, muulle keskinäiselle kanssakäymiselle sekä ikätoverisuhteiden muodostumiselle (Korkiamäki 2011, 30). Kouluympäristö on lapsille ja nuorille eri tiloineen myös eräänlainen näyttäytymispaikka, jossa on mahdollisuus esitellä tyyliään, tai jonne otetaan mukaan myös sinänsä koulunkäyntiin liittymättömiäkin omia leluja tai muita

tavaroita, kuten viihde-elektroniikkaa, joiden tehtävänä on auttaa haltijaansa muodostamaan ja ylläpitämään sosiaalisia suhteita, mutta myös ylipäättään asemoitumaan vertaisryhmässä toivotulla tavalla (Harju 2008, 68-69, 84-87). Esimerkiksi Katarina Gustafson (2003, 75-78) on tutkinut Ruotsissa koulupihaa paikkana, jossa näyttäytytään, ja jossa tapahtuu sosiaalista segregatiota eri perustein, ja jossa lapset rakentavat identiteettiään. Kulutustuotteita tai kulutuskäyttäytymistä koskeva sosiaalinen vertailu tapahtuu koulussa muun muassa keskusteluiden kautta, kun omistettujen tavaroiden ominaisuuksista keskustellaan esimerkiksi välitunneilla. Sen lisäksi, että kulutustuotteet toimivat puheenaiheina, saattaa niillä olla lasten keskuudessa jakoja ja erontekoja aiheuttava vaikutus. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 48-49; Harju 2008, 81-88.)

3.1 Taloudellisen eriarvoisuuden merkitys vertaissuhteille

3.1.1 Vertaissuhteiden määrittely

Laine (2005, 195) viittaa vertaissuhteiden käsitteellä samantapaisessa asemassa olevien ihmisten välisiin suhteisiin, ja nostaa tyypillisiksi esimerkeiksi vertaisryhmistä ikäluokat, koululuokat sekä harrastusryhmät. Salmivalli (2005, 15) täydentää näkemystä vertaissuhteista siten, että esittää niillä tarkoitettavan lasten ja nuorten kohdalla näiden keskinäisiä suhteita, jotka muodostuvat samalla kehitystasolla sosiaalisesti, emotionaalisesti ja kognitiivisesti olevien lasten kesken. Korkiamäki ja Ellonen (2011, 18-20) kokoavat erilaisia vertaissuhteiden kokoonpanoja artikkelissaan seuraavasti: nuorten vertaissuhteet perustuvat muun muassa kahdensuuntaisiin ystävyys-suhteisiin, yhdessä vietettyyn aikaan perustuviin ja suhteellisen kiinteisiin kaveriporukoihin sekä laajempiin vertaisten joukkoihin tai nuorten alakulttuureihin. Nuorille itselleen tyypillisempää on luokitella vertaissuhteita niiden intiimiyden perusteella: vertaiset luokitellaan usein tuttaviiin, kavereihin ja parhaisiin ystäviin (Korkiamäki & Ellonen 2011, 18-20). Myös Laine (2005, 144-145) jäsentää lasten ja nuorten vertaissuhteita niiden emotionaalisen läheisyyden perusteella kolmeen eri luokkaan: ystäviin, kavereihin ja tovereihin. Vertaissuhteiden katsotaan olevan nuorten arjessa limittäisiä, yhtäaikaaisia ja tilanteissa vaihtuvia. Vertaisryhmät eivät ole luonteeltaan aina tasa-arvoisia, eikä niihin kuuluminen ole välttämättä vapaaehtoista. (Korkiamäki & Ellonen 2011, 18-20.)

Sosiaalisella statuksella viitataan yksilön asemaan tai suosioon ryhmässä tai laajemmissa vertaissuhteissa. Yksilön sosiaalinen asema rakentuu erilaisissa ryhmissä muiden tekemien havaintojen perusteella, ja erilaiset sosiaaliset asemat ryhmissä muodostavat yhdessä ryhmän sosiaalisen rakenteen sekä hierarkkisia järjestyksiä yksilöiden välille. (Laine 2005, 195-196.) Lapsen asemaan ryhmässä vaikuttaa persoonallisuuden ohella käyttäytyminen, erilaiset fyysiset ominaisuudet, erilaiset poikkeavuudet sekä ulkonäkö. (Salmivalli 2005, 15-35.) Attree (2004, 679-689) nostaa statukseen lasten ja nuorten vertaisryhmissä keskeisesti vaikuttavaksi tekijöiksi juuri varallisuuteen, kulutukseen ja muodikkuuteen liittyvät seikat. Tietyillä tavaroilla ja niiden omistamisella saattaa olla nuorten keskuudessa sosiaalista arvoa tuomalla symbolista näkyvyyttä haltijalleen ja viestimällä eri ryhmiin kuulumisesta (Aledin 2005, 65; Harju 2008, 68, 84; Mattila 2006, 44).

Ridgen (2011, 75) mukaan lapsilla on lähtökohtaisesti tarve kuulua sosiaalisiin ryhmiin, osallistua eri aktiviteetteihin ja ystäväystyä. Lasten väliset vertaissuhteet ovat merkittäviä, koska niiden avulla lapset kokevat yhdessä eri asioita ja oppivat erilaisia tietoja, taitoja ja asenteita. Vertaissuhteissa toimiessaan lapset harjoittelevat yhteistoimintaa toisten kanssa ja luovat molemminpuoliseen luottamukseen perustuvia sekä luonteeltaan intiimimpiä ystävyysuhteita. Ystävyysuhteet vähentävät puolestaan yksinäisyyden tunnetta, kehittävät kognitiivisia taitoja, ja luovat pohjaa myöhemmille ihmissuhteille. Erilaisiin vertaisryhmiin kuuluessaan lapsi taas kehittää ryhmätyötaitojaan, saa kokemusta erilaisista vuorovaikutustilanteista ja oppii myös johtajuutta. (Salmivalli 2005, 15-42.) Edellä mainittujen taitojen ohella Korkiamäki & Ellonen (2011, 18-20) nostavat vertaissuhteiden kautta saataviksi keskeisimmiksi sosiaalisiksi resursseiksi sosiaalisen tuen sekä osallisuuden kokemuksen. Ylipäätään kuuluminen lasten keskinäisiin vertaisryhmiin on lapsen identiteetin muodostuksen, itsetunnon sekä kaikkinaisen hyvinvoinnin kannalta kiistattoman tärkeää (Attree 2004, 684; Korkiamäki 2013, 42-44; Laine 2005, 11; 30; Salmivalli 2005, 35-40;).

Vertaissuhteiden merkitys korostuu lapsen tullessa teini-ikään, ja samalla myös koettu sosiaalinen paine kasvaa (Attree 2004, 684; Mattila 2006, 59). Teini-ässä korostuu halu samaistua viiteryhmään, ja näin ollen paine yhdenmukaisuuteen saattaa olla suuri: esimerkiksi Mattila (2006, 50) ja Aledin (2005, 59-64) toteavat, että usein nuoret pyrkivät yhdenmukaisuuteen tavoittelemalla kulutuskäyttäytymisessään omassa viiteryhmässään "normaaliksi" tai "tavalliseksi" kuvattua tasoa - nuorilla on toisin sanoen siis erilaisia

kulutusta vertaisryhmässä sääteleviä normeja ja odotuksia. Iän myötä elinpiirit laajenevat ja nuorten toiminta vapaa-ajalla itsenäistyy. Vapaa-ajan käyttöön vaikuttaa myös se, että nuoret vastaavat enemmän omasta rahankäytöstään ja näin kuluttaminen saa vertaissuhteissa suuremman merkityksen lapsen kasvaessa. (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 19, 43-45.)

3.1.2 Taloudellisen eriarvoisuuden merkitykset vertaissuhteissa

Partanen ja Lahikaisen (2008, 66-67, 74) mukaan lasten maailman kasvanut kaupallisuus asettaa lapset keskenään eriarvoiseen asemaan kotitaustojen varallisuuden perustella, sillä kuluttamisen kautta mahdollistetaan lapsen osallisuutta erilaisiin sosiaalisiin tilanteisiin ja lasten vertaisryhmissä keskeisinä pidettyihin asioihin, sekä myös trendien seuraaminen. Niemelä ja Raijas (2010, 18) nostavat lapsia ja nuoria voimakkaimmin erottelevaksi nimenomaan vapaa-ajalla tapahtuvan kulutuksen, mutta sen vaikutukset näkyvät kouluympäristössä sinne mukana tuotujen tavaroiden ja vaatetuksen muodossa, sekä esimerkiksi vapaa-ajan harrastuksia ja muita rahankäyttöä vaativia aktiviteetteja koskevien keskustelujen kautta, joilla on puolestaan Harjun (2008, 68) mukaan merkitystä myös kouluympäristössä sosiaalisten suhteiden muodostumisen ja ylläpitämisen näkökulmasta.

Useissa tutkimuksissa esitetään kulutuksen palvelevan lasten maailmassa ennen kaikkea yhteenkuuluvuuden tunnetta lisäävää tehtävää (Ks. esim. Hakovirta & Rantalaiho 2012, 21-22, 81-82, 114-115; Mattila 2006, 44-46). Hakovirta ja Rantalaihon (2012, 20, 81-83) tutkimuksen nuoret kokivat samanlaisten kulutusresurssien, samanlaisten tavaroiden omistamisen, sekä samanlaisten harrastusten että materialismin tason helpottavan ystäväystymistä ja ikään kuin liimaavan nuoria yhteen. Samanlaiset kulutusresurssit mahdollistavat ja helpottavat keskinäistä samaistumista, kun taas erilaiset kulutusresurssit estävät esimerkiksi pienituloisen samaistumisen vaatetuksen tai tavaroiden avulla koulun muodikkaasti pukeutuviin suosittuihin nuoriin (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 20; Harju 2008, 94). Erityisesti brändien merkitystä nuorten vertaissuhteissa tarkastelevissa tutkimuksissa brändien katsotaan olevan nuorille osoittimia erilaisiin ryhmiin kuulumisesta tai kuulumattomuudesta (Aledin 2005, 64; Mattila 2002, 73-80; 2006, 44-50, 56-57).

3.1.3 Pienituloisuus rajoittaa osallisuutta: tyyli, aktiviteetit ja keskustelut

Taloudellinen eriarvoisuus on useiden tutkimusten mukaan merkityksellistä lasten vertaissuhteiden kannalta nimenomaan sosiaalisen osallisuuden merkityksessä: köyhyydellä on todettu olevan sosiaalisia suhteita rajoittava vaikutus siten, että se saattaa heikentää lapsen mahdollisuuksia muodostaa ja ylläpitää sosiaalisia suhteita (Attree 2004, 683-684; Ridge 2011, 71-73). Kodin vähävaraisuus saattaa syrjäyttää lapsen lasten keskuudessa yleisesti vallitsevista kulutusnormeista (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 14-15, 44). Esimerkiksi nopeasti muuttuvien trendien ja jatkuvassa liikkeessä arvonsa suhteen olevien brändien perässä pysyminen saattaa muodostua kohtuuttomaksi taakaksi pienituloisille perheille, mistä seuraa lapsen kykenemättömyys täyttää vertaisryhmässä normeiksi katsottuja odotuksia esimerkiksi vaatetukselle tai omistetulle teknologialle. Köyhien kotitalouksien lapsilla on tällöin haastavaa, ellei mahdotonta, osallistua vertaisryhmissä ja kaveripiireissä käytäviin statuskamppailuihin erityistä symbolista arvoa omaavilla tavaroilla tai harrastuksilla. (Harju 2008, 68-84, 96; Ridge 2011, 71-73.) Usein lasten vertaissuhteissa suosio rakentuu osaltaan oikeanlaisen kuluttamisen ja muodikkaan pukeutumisen perusteella, ja köyhyys saattaa kytkeytyä tätä kautta matalaan statukseen vertaisryhmän luonteesta riippuen (Attree 2004, 683-684.) Toisaalta nuorilla on keskenään ristiriitaisia käsityksiä taloudellisen varallisuuden ja brändien merkityksestä vertaissuhteissa - tätä käsittelemme myöhemmin tässä luvussa tarkemmin. Pukeutumista koskevien normien ohella lapsilla on myös harrastuksia koskevia normeja, ja organisoitujen harrastusten piiriin kuuluminen näyttäisi olevan yleinen normi Hakovirran ja Rantalaihon (2012, 55-65) tutkimusaineiston nuorten keskuudessa. Köyhyys rajoittaa lapsen mahdollisuuksia osallistua erilaisiin maksullisiin aktiviteetteihin, mikä voi johtaa lapsen syrjäytymiseen harrastamisen normista (Harju 2008, 85; Ridge 2011, 71-73). Niemelän ja Raijaksen (2010, 18) lisäksi myös Ridge (2011, 71-73) korostaa vapaa-ajan merkitystä eriarvoisuuden luomisessa eri taloudellisessa tilanteessa olevien lasten välille. Vapaa-ajalla köyhien lasten mahdollisuuksiin harrastaa ja luoda sosiaalisia suhteita vaikuttavat esimerkiksi kuljetusmahdollisuudet, jolloin liikkuminen sekä osallistuminen erilaisiin maksullisiin aktiviteetteihin, joita perhe ei pysty kustantamaan, on vaikeaa (Ridge 2011, 73).

Sen lisäksi, että pienituloisuus näyttäisi rajoittavan lapsen konkreettisia mahdollisuuksia omistaa erilaisia vertaisryhmässä keskeisinä näyttäytyviä asioita ja tavaroita sekä osallistua

erilaisiin maksullisiin aktiviteetteihin, voi sillä olla sosiaalisista tilanteista eristävää merkitystä myös lasten keskenään käymien keskustelujen kautta. Harjun (2008, 82-83) mukaan köyhien perheiden lapset saattavat jättäytyä pois tilanteista, joissa niukka taloudellinen tilanne paljastuisi - köyhät lapset saattavat kokea osallistumisen kulutuskäyttäytymistä tai erilaisia kulutustuotteita koskeviin keskusteluihin vaikeaksi, mikäli heillä ei ole omakohtaista kokemusta keskusteltavasta aiheesta (Ks. myös Hakovirta & Rantalaiho 2012, 81). Kouluolosuhteissa taloudellisen eriarvoisuuden kokemuksia esiintyy erityisesti lomanviettoa koskevien keskustelujen yhteydessä, joita käydään usein myös opettajan aloitteesta (Harju 2008, 82-83). Harju (2008, 82) toteaa myös omassa tutkimuksessaan, että köyhien perheiden lapset jättäytyvät mieluummin sosiaalisten tilanteiden ulkopuolelle kokiessaan, etteivät pysty osallistumaan ryhmän toimintaan ja keskusteluihin oman taloudellisen tilanteen vuoksi. Tämä johtuu siitä, että köyhien perheiden lapset saattavat tuntea häpeää oman taloudellisen tilanteensa takia, ja kokevat ulkopuolisuuden tunteita sekä epäonnistumisen pelkoa suhteessa vertaisiin (Harju 2008, 68, 82-88; Scheff 2003, 257).

3.1.4 Varakkuuden merkitys vertaissuhteissa

Taloudellista eriarvoisuuden merkitystä vertaissuhteille on tärkeä tarkastella köyhyyden lisäksi myös ikään kuin toisesta päästä "varallisuusasteikkoa": myös varakkuudella on nuorten käsitysten mukaan vaihtelevia merkityksiä vertaissuhteissa. Sekä Mattilan (2006, 55-56) että Hakovirta ja Rantalaihon (2012, 87-91) tekemissä tutkimuksissa varakkuus saattoi näyttäytyä suomalaisnuorille lähinnä pröystäilevänä ja halveksittavana snobiutena, mikäli varakkaan nuoren kulutuskäyttäytyminen ei vastannut muun vertaisryhmän kohtuullisen kulutuskäyttäytymisen normia. Varakkuus saattoi nuorten käsityksissä yhdistyä pinnallisiin ystävyysuhteisiin, josta puuttui aitous ja luottamus (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 91-97). Mattilan (2006, 55) mukaan varakkuuden tuomat ylivertaiset kulutusmahdollisuudet ja kalliiden brändien käyttö eivät tuo automaattisesti vertaisten sosiaalista hyväksyntää, ellei brändien käyttö ole vertaisten taholta uskottavaksi katsottua.

3.1.5 Kulutuskäyttäytymisen normin rikkomisesta seuraavat sanktiot ja maailmojen eriytyminen

Ylipäätään, mikäli nuoren kulutuskäyttäytyminen ei vastaa syytä tai toisesta - esimerkiksi rahan puutteesta tai sen runsaudesta riippuen - vertaisryhmän kuluttamista sääteleviä normeja, tulee hän todennäköisesti sanktioiduksi vertaisryhmän toimesta. Useissa tutkimuksissa osoitetaan köyhyyden olevan riski eriasteiselle sosiaaliselle eksklusiolle, ryhmistä ulos sulkemisille ja raadollisimmillaan kiusaamiselle. (Ks. esim. Attree 2004, 683; Hakovirta & Rantalaiho 2012, 87-90; Partanen & Lahikainen 2008, 74; Ridge 2011, 75-76.) Mattila (2002, 77-78) nostaa puolestaan esille merkkituotteet mahdollisesti pakottavina normeina, joissa pitäytyminen joko omistamisen tai vähintään tunnistamiskyvyn kautta takaa asioiden sujuvuuden - merkkituotteita vastaan kapinoivaa puolestaan saatetaan nuorten vertaisryhmässä sanktioida. Koulun ollessa keskeinen lasten ja nuorten julkinen kokoontumis- ja näyttäytymispaikka, on sillä suuri riski olla tahtomattaankin yksi eri syistä tapahtuvan kiusaamisen päänäyttämöistä. Ridgen (2011, 75) Iso-Britanniassa teettämässä tutkimuksessa oikeanlaiset vaatteet ja tavarat näyttäytyivät ikään kuin suojina kiusaamista vastaan, ja tässä mielessä Isola ja muiden (2007, 305) teoksessa esiin noussut vanhempien halu kustantaa lapselleen samat asiat kuin näiden kavereilla näyttäytyy luontevalta - näin ollen voisi päätellä, että myös vanhemmat tunnistavat kuluttamisen yhteisölliset tehtävät. Taloudellisella eriarvoisuudella esitetään kuitenkin olevan myös hankalammin havaittavia seurauksia ja ikään kuin luontevilta vaikuttavia muutoksia lasten ja nuorten keskinäisissä suhteissa: Hakovirta ja Rantalaiho (2012, 17-18) puhuvat eri taloudellisista lähtökohdista tulevien nuorten sosiaalisten elinpiirien erkaantumisesta ja sosiaalisesta etäisyydestä. Mielenkiintoista on, että Aledinin (2005, 63-64) mukaan eri taloudellisista tilanteista tulevat nuoret kokivat elävänsä ikään kuin eri maailmoissa keskenään, mutta taloudellisen eriarvoisuuden osuutta kaveripiireihin jakaantumisessa ei sinänsä tunnistettu tai myönnetty.

3.1.6 Nuorten erilaiset käsitykset taloudellisen eriarvoisuuden ja brändien merkityksistä

Sekä Harju (2008, 81) että Hakovirta ja Rantalaiho (2012, 80-83) painottavat lasten ja nuorten olevan heterogeeninen ryhmä, jonka keskuudessa on hyvin vaihtelevia käsityksiä siitä, millainen merkitys taloudellisella eriarvoisuudella on vertaissuhteille. Harjun (2008, 94) mukaan näitä merkitysyhteyksiä tarkasteltaessa on syytä huomioida vertaissuhteiden

laatu: mitä pidemmästä ystävyys-suhteesta on kyse, sitä enemmän suhteessa on luottamusta, ja omista asioista, kuten koetusta köyhyydestä, uskalletaan uskoutua ja kaveria autetaan esimerkiksi rahaa lainaamalla ja tarjoamalla. Hakovirta ja Rantalaihon (2012, 80-96) tutkimuksen suomalaislapset kuvasivat osin ristiriitaisesti eroavien kulutusresurssien merkitystä vertaissuhteissa: joissakin vertaisryhmissä saattoi osallisuuden edellytyksenä olla tietty kulutusmahdollisuuksien taso tai materiaallinen asema, mutta samalla ystävyys-ehdot yhdistyivät vahvasti aineettomiin asioihin, kuten henkilön luonteeseen ja asenteeseen. Lapset korostivat kaveripiiriensä koostuvan monenlaisista taloudellisista lähtökohdista ponnistavista lapsista, eikä ystävyys katsottu olevan rahasta tai materiaalisista puitteista kiinni (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 82-84). Myös merkkituotteiden tärkeyden suhteen nuorilla oli ristiriitaisia näkemyksiä: Hakovirta ja Rantalaihon (2012, 47-48) sekä Harjun (2008, 69) tutkimien nuorten mukaan ilman merkkituotteita sinänsä pärjää, mutta tästä huolimatta on esimerkiksi kyettävä pukeutumaan vertaisryhmissä vaikuttavien pukeutumiskoodistojen mukaan. Myös tutkijoiden tekemät tulkinnat brändien merkityksestä nuorten vertaissuhteille poikkeavat toisistaan: esimerkiksi Aledin (2005, 59) kyseenalaistaa yksioikoisena Lindstrom ja Seyboldin (2003, 81) ajatukset nuorten sosiaalisten hierarkioiden järjestymisen ja nuorten ryhmittymisen omiksi erillisiksi yhteisöikseen vain yksittäisten brändien perusteella. Taloudellisen eriarvoisuuden näkökulmasta tarkasteltuna on lohdullista, että sekä Autio (2006, 15, 23) että Mattila (2002, 66-67, 75; 2006, 51) painottavat merkkituotteiden omistamisen tärkeyden sijaan nuoren kykyä tunnistaa, lukea ja tulkita erilaisia merkkejä ympäristössään toimiessaan eri vertaisryhmissä.

3.1.7 Yhteenveto

Edellä käsitellyjä tutkimustuloksia summaten voisi todeta, että taloudellista eriarvoisuutta vertaissuhteiden näkökulmasta tarkasteltaessa keskeisimpänä tekijänä näyttäytyvät lapsen mahdollisuudet vastata vertaisryhmän normeihin ja odotuksiin kulutuskäyttäytymisen suhteen: hänellä on oltava ensisijaisesti taloudellinen mahdollisuus ostaa tiettyjä kulutushyödykkeitä tai kustantaa osallisuutensa erilaisiin yhteisiin maksullisiin aktiviteetteihin, mutta myös taito tai kyky valita oikein. Mikäli lapsi tai nuori ei noudata vertaisryhmän normeja syystä tai toisesta, seuraa useimmiten vertaisryhmän poikkeavaan henkilöön kohdistamat sanktiot, kuten ryhmästä ulos sulkeminen ja kiusaaminen. On kuitenkin syytä korostaa, että nuorilla on keskenään hyvin erilaisia käsityksiä taloudellisen

eriarvoisuuden merkityksistä vertaissuhteille - vertaisryhmiä on erilaisia, ja niissä kulutuskäyttäytymistä koskevat normit ovat hyvin vaihtelevia pakottavuudeltaan. Voidaan kuitenkin painottaa, että vertaisryhmien merkitys nuoruudessa on suuri, ja keskimäärin nuorilla on voimakas halu olla “tavallinen” ja sulautua joukkoon - tavallisuuden normi saattaa olla kuitenkin osalle nuorista vaikea täyttää, sillä usein nuorten ymmärtämä “tavallisuus” on kytköksissä nopeasti vaihtelevien trendien ja brändien seuraamiseen ja hallitsemiseen. Yhtä kaikki taloudellinen samanarvoisuus samanlaisina kulutusresursseina ymmärrettynä näyttäisi helpottavan ystävyssuhteiden muodostamista ja ylläpitämistä, kun taas taloudellinen eriarvoisuus ei ainakaan edistä sosiaalisten suhteiden muodostamista ja ylläpitämistä - jälkimmäisen seuraukset vertaissuhteille ovat taas moninaiset ja vaikeammin hahmotettavissa.

3.2 Taloudellinen eriarvoisuus suomalaisen peruskoulun arjessa

Kuten jo olemme edellä todenneet, tekevät nuoret päätelmiä henkilön varallisuudesta pitkälti ulkoisten tekijöiden, kuten vaatteiden, omistettujen asioiden ja ulkonäön, mutta myös käyttäytymisen, luonteen sekä vapaa-ajanviettotapojen perusteella. Materiaalisten tekijöiden kohdalla varallisuutta arvioidaan kiinnittämällä huomiota omistettujen asioiden puuttumiseen tai vaihtoehtoisesti niiden materiaaliseen eriasteisuuteen. Suomalaisten lasten kohdalla sosiaalisen vertailun kannalta olennaisempaa on usein omistettujen asioiden materiaallinen eriasteisuus, sillä lapset omistavat usein välttämättömiksi kokemansa asiat, kuten tässä luvussa myöhemmin käsiteltävän matkapuhelimen (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 45-48; Nikkinen 2010, 4-5). Käsittelimme edellä tavaroiden ja omistettujen asioiden symbolista arvoa nuorten itseilmaisun sekä sosiaalisten suhteiden muodostamisen sekä ylläpitämisen näkökulmasta, ja seuraavaksi tarkastelemme sellaisia koulun käytäntöjä ja toimintoja, joissa oppilaiden välinen taloudellinen eriarvoisuus tulee näkyväksi. Aloitamme tarkastelemalla peruskoulun tehtäviä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäjänä sekä tarkastelemalla taloudellisen eriarvoisuuden osuutta koulujen eriarvoistumiskehityksessä. Oppilaiden sosiaalisen taustan ja koulumenestyksen yhteyksien tarkastelun jälkeen siirrymme puolestaan käsittelemään mikrotasolla kouluarkea ja niitä tilanteita sekä käytänteitä, joissa taloudellinen eriarvoisuus tulee näkyväksi eri tavoin. Mielestämme sosioekonomisen aseman käsitteen käyttäminen taloudellisen eriarvoisuuden sijaan on tässä yhteydessä hedelmällisempää, sillä monet tässä luvussa käsiteltävät asiat eivät palaudu vain taloudellisiin tekijöihin: sosioekonomisen

aseman käsite on luontevampi sivuttaessa taloudellisen pääoman yhteyksiä myös muihin resursseihin, kuten kulttuuriseen ja sosiaaliseen pääomaan Pierre Bourdieun käsitteistöä lainaten.

3.2.1 Peruskoulun tehtävät yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistäjänä sekä sosiaalinen tausta kouluja ja oppilaita erottavana tekijänä

Valtakunnallisen opetussuunnitelman julkilausutussa arvopohjassa korostetaan monessa kohtaa peruskoulun tehtävää yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistäjänä. Peruskoululta edellytetään toimintaa, joka tähtää koulutuksellisen tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden lisäämiseen. Peruskoulun tulee edistää niin sukupuolten välistä kuin alueellista, sosiaalista ja taloudellista tasa-arvoa. Peruskoulussa oppilaita kasvatetaan oikeudenmukaisiksi ja aktiivisiksi demokratian kansalaisiksi, ja oppilaiden osallisuuden kokemuksia pyritään edistämään koulussa moninaisin tavoin. Peruskoululla on myös sijansa eriarvoistumista ja syrjintää ennaltaehkäisevässä työssä. (Opetushallitus 2014, 15-35.)

Valtakunnallisessa opetussuunnitelmassa koulutuksellisesta tasa-arvosta puhutaan käsitteenä suhteellisen yleisellä tasolla. Suomalaisen peruskoulun yhteydessä mahdollisuuksien tasa-arvon käsitteellä on pitkä perinne, ja sillä viitataan yhdenvertaiseen mahdollisuuteen suorittaa peruskoulun oppimäärä asuinpaikasta, sukupuolesta, vanhempien varallisuudesta tai sosiaalisesta asemasta riippumatta (Jakku-Sihvonen 2009, 27). Kalalahti ja Varjo (2012) huomauttavat kuitenkin, että tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden käsitteet ovat historiallisia ja saaneet näin eri aikoina muitakin eri merkityksiä ja tulkintoja, mikä on heijastunut myös koulutuspoliittisiin päätöksiin. Vuonna 1999 voimaanastuneessa perusopetuslaissa katsotaan tulkittavan koulutuksellista tasa-arvoa uusliberalistisesta näkökulmasta yksilöllisiä valintoja ja mahdollisuuksia korostaen, mikä puolestaan on johtanut useiden tutkijoiden (Ks. esim. Ahonen 2002, 178-179; Kalalahti & Varjo 2012) mukaan koulutusmarkkinoiden syntyyn. Koulutusmarkkinoiden synty on johtanut lähikouluperiaatteen murtumiseen, sillä vanhemmat ovat saaneet oikeuden valita lapsilleen koulun, jonka katsovat sopivimmaksi. Myös kouluille on avautunut mahdollisuus oppilasvalintaan soveltuvuuskokein, mikäli ne toteuttavat painotettua opetusta (Kalalahti & Varjo 2012). Berneliuksen (2013, 18) mukaan vanhempien kouluvalintoihin merkittävimmin vaikuttaa koulujen oppilaspolitiikan

sosioekonominen ja etninen profiili. Tästä johtuen koulut eriarvoistuvat keskenään muun muassa oppilaiden sosioekonomisen taustan perusteella. Kalalahden ja Varjon (2012) mukaan suomalaiset kunnat eroavat kuitenkin keskenään siinä, miten ne rajoittavat paikallisten koulutusmarkkinoiden syntyä. Esimerkiksi Bernelius (2013, 17, 75) esittää, että erityisesti pääkaupunkiseudun koulut ovat eriytyneet oppilaiden sosiaalisen taustan mukaan, ja oppimistuloksissa mitattuna maan parhaat ja huonoimmat koulut löytyvät pääkaupunkiseudulta. Kuusela (2010, 46-48) puolestaan huomauttaa, että oppimistulokset johtuvat nimenomaan koulujen oppilaspohjien erilaistumisesta eikä opetuksen tasoeroista.

Kuten jo todettiin, näkyy koulujen eriytyminen muun muassa oppilaiden sosioekonomisen aseman perusteella myös erilaisissa oppimistuloksissa koulujen välillä. Esimerkiksi Kuusela (2002, 81) tarkastelee oppimistuloksia alue- ja väestötasolla, ja toteaa muun muassa korkeampien tulojen sekä hyvän työllisyystilanteen olevan yhteydessä parempiin oppimistuloksiin. Tämän lisäksi useat tutkimukset osoittavat, että vanhempien sosioekonominen asema erityisesti koulutusasteen kautta on yhteydessä lapsen koulumenestykseen, ja koulutuksen katsotaan olevan ylisukupolisesti periytyvää (Ks. esim. Kivinen, Hedman & Kaipainen 2012; Kivinen & Rinne 1995; Ruohola 2012). Vettenrannan ja muiden (2016, 52) mukaan perheiden materiaaliset, henkiset ja sosiaaliset resurssit lastensa opiskelun tukemisessa vaihtelevat, millä puolestaan on merkitystä oppimistuloksien kannalta. Kalalahti (2014, 18) esittää, että muodollisesti kaikille avoin ja yhtenäinen koulutus on johtanut koulutustason nousuun yleisesti, mikä on lisännyt merkittävästi kilpailua jatkokoulutuspaikoista, jolloin taas oppilaan perhetaustan merkitys kasvaa perheestä saatavan tuen ja kannustuksen kautta. Tuoreen PISA 2015 -tutkimuksen ensitulokset osoittavat, että sosioekonomisen taustan merkitys oppimistuloksille ja koulumenestykselle on kasvanut entisestään suomalaislasten kohdalla, vaikka taso ei ole eurooppalaisittain vertailtuna toistaiseksi kuitenkaan hälyttävä (Vettenranta ja muut 2016, 53-54).

Kalalahti (2014, 52-58) huomauttaa, että koulumenestyksen taustalla vaikuttavia tekijöitä tutkittaessa olennaista on pyrkiä pois pelkkään tulo- tai koulutustasoon keskittyvästä tarkastelusta, sillä menestykseen katsotaan vaikuttavan keskeisellä tavalla oppilaan sosiaalinen pääoma sosiaalisen luottamuksen ja turvallisuuden merkityksessä. Bourdieun käsitteitä edelleen lainaten Kalalahti (2014, 21, 50, 65) katsoo toisena oppilaan koulumenestyksen taustalla vaikuttavana keskeisenä tekijänä olevan kodin kulttuurinen

pääoma, jolla hän viittaa opiskelun kontekstissa koulumyönteiseen asenteeseen sekä tavoitteellisuuteen. Matala koulutusaste on yhteydessä antipedagogisiin tai käytännöllisiin asenteisiin koulutuksessa, kun taas korkea koulutusaste yhdistetään useammin teoreettiseen ja akateemiseen eetokseen (Kalahti 2014, 64).

3.2.2 Materiaalinen puute tai eriarasteisuus oppitunneilla

Suomalaisen peruskoulun yksi peruseriaatteista on tarjota maksuton koulutus kaikille, ja se on suomalaisen hyvinvointivaltion yksi peruspilareista. Suomessa jokaisella oppivelvollisuusikäisellä on tasa-arvoinen oikeus osallistua ja saada korkealaatuista opetusta paikkakunnasta riippumatta. Valtakunnallinen opetussuunnitelma (Opetushallitus 2014, 14) turvaa oppilaille oikeuden saada koulunkäyntiin ja kouluarkeen keskeisesti liittyviä palveluita ja asioita, kuten opetuksen edellyttämät oppikirjat ja muun oppimateriaalin sekä työvälineet maksutta. Käytännössä koulutyöskentelyssä nojataan kuitenkin usein myös vanhempien kustantamiin välineisiin, kuten esimerkiksi liikuntavälineiden kohdalla.

Uudessa opetussuunnitelmassa (Opetushallitus 2014, 29, 101) painotetaan digitaalista oppimista sekä tieto- ja viestintäteknologian intensiivistä läsnäoloa koulutyöskentelyssä, ja esimerkiksi oppilaiden omien matkapuhelimien käyttö sallitaan koulun oppimistilanteissa oppilaiden vanhemmilta kysytyn luvan ehdolla. Opetussuunnitelmassa (Opetushallitus 2014, 29) matkapuhelimet ja tablet-tietokoneet nähdään oppimisympäristöinä, ja opiskelussa niitä hyödynnetään opettajien mukaan esimerkiksi tiedonhaussa ja valokuvaamisessa (Yle 2016). Ylen (2016) vastikään alakoulun rehtoreilla ja opettajilla teetättämässä kyselyssä selvisi, että digivälineiden hankkimisessa ja omistamisessa on koulujen välillä suuria eroja. Kyselyyn vastaajista yli puolet vastasivat, ettei kouluilla ollut käytössä tarpeeksi uuden opetussuunnitelman edellyttämiä digilaitteita. Monet koulut eivät pysty tarjoamaan kaikille oppilaille opetuksessa tarvittavia välineitä, jolloin koulut joutuvat turvautumaan oppilaiden omiin välineisiin kuten matkapuhelimiin tai tablet-tietokoneisiin. Kyselyssä selvisi, että vain noin 40:ssä prosentissa kouluista oli sovittu oppilaiden omien laitteiden käytöstä vanhempien kanssa erikseen, vaikka opetussuunnitelma (Opetushallitus 2014, 29) siihen velvoittaa. OAJ:n Jaakko Salo huomauttaa kyselyn yhteydessä peruskoulun maksuttomuudesta, ja näin ollen oppilailta ei voida vaatia omien laitteiden käyttöä missään olosuhteissa koulussa. (Yle 2016.) Vaikka Ylen teettämä kysely (2016) ei

ehkä ole valtakunnallisesti pätevä, kertoo se silti varsin monen koulun tämänhetkisestä tilanteesta digiloikan edessä. Vaikka oppilaiden matkapuhelimet ovat läsnä koulun arjessa joka tapauksessa, lisää opetuksessa hyödynnettävien omien välineiden käyttö tilanteita, joissa sosiaalinen vertailu mahdollistuu. Matkapuhelin näyttäytyy useissa tutkimuksissa nuorten käsitysten mukaan erityisenä taloudellisen eriarvoisuuden osoittimena, kun nuoret kiinnittävät huomiota sen malliin ja käyttöominaisuuksiin (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 20, 48-49). Oppilaiden omien laitteiden käyttöä koulussa voidaan pohtia sosiaalisen vertailun ohella myös siitä näkökulmasta, miten materiaalinen eriateisuus ja laitteiden erilaiset käyttömahdollisuudet saattavat mahdollistaa ja rajata eri tavoin oppilaan oppimista.

3.2.3 Taloudellisten lähtökohtien yhteys erilaisiin mahdollisuuksiin osallistua koulussa käytäviin keskusteluihin tai koulun järjestämään toimintaan

Opetussuunnitelmassa (Opetushallitus 2014, 41) mainitaan opetuksen ja kasvatuksen tavoitteita tukevasta muusta toiminnasta, johon lasketaan kuuluvaksi koulun järjestämät erilaiset juhlat, retket, opintokäynnit sekä leirikoulut. Koulujen yhteistyö tapahtuu niin lähiympäristössä, laajemmin kotimaassa kuin myös ulkomaisten yhteistyökoulujen kanssa. Tämän koulun järjestämän muun toiminnan tavoitteena on tukea oppilaan oppimista, hyvinvointia sekä monipuolista kehitystä, mutta myös tuoda vaihtelua ja kokemuksellisuutta opiskeluun. Yhteisten tapahtumien merkitystä perustellaan koulun yhteisöllisyyden, oppilaan terveen kehityksen, sosiaalisten suhteiden sekä opiskelussa jaksamisen edistämiseksi. (Opetushallitus 2014, 18, 41.) Suomessa kuntien opetustoimen tehtävänä koulujen ylläpitäjänä on antaa kouluille resurssit vierailuja ja luokkaretkiä varten omien taloudellisten resurssiensa puitteissa, mutta opetukseen liittyviä tapahtumia on mahdollista tukea lisäksi huoltajien ja oppilaiden yhdessä ja vapaaehtoisesti keräämillä varoilla. Suomessa kaikille oppilaille on kuitenkin taattava yhdenvertainen mahdollisuus osallistua toimintaan riippumatta panoksesta yhteiseen rahankeräykseen. (Opetushallitus 2016.) Kuten Bernelius (2013, 13-17) toteaa, on Suomessa tapahtunut asuinseutujen alueellista eriytymistä asukkaiden sosiaalisen taustan perusteella, mikä näkyy myös kuntien käytössä olevan varallisuuden eroina. Kuntien erilaiset taloudelliset resurssit ja mahdollisuudet tukea rahallisesti koulujen toimintaa johtavat siihen, että kouluilla on erilaiset mahdollisuudet järjestää perinteisestä opetuksesta poikkeavaa toimintaa, kuin

myös siihen, että vanhempien ja lapsien rahankeruun osuus kokonaiskustannuksista vaihtelee kouluittain ja asuinalueittain. Ruotsissa Harjun (2008, 84) mukaan koulut välttelevät rahankeräystä huoltajilta alueilla, joissa elää sosioekonomiselta taustaltaan heikommassa asemassa olevia perheitä.

Harjun (2008, 83) mukaan taloudellinen eriarvoisuus ilmenee lasten ja nuorten arjessa erilaisina mahdollisuuksina osallistua erilaisiin vapaa-ajan organisoituihin aktiviteetteihin, mutta myös koulun järjestämään maksulliseen toimintaan. Suomessa Mannerheimin Lastensuojeluliiton teettämässä tutkimuksessa (Nikkinen 2010, 3) "Nuorten kokemuksia perheen taloudellisesta tilanteesta" käy ilmi, että osalla suomalaisista nuorista on vaikeuksia osallistua koulun järjestämään maksulliseen toimintaan ja joutuu tällöin jättäytymään ulkopuolelle perheen taloudellisen tilanteen vuoksi. Tämä koskee toisaalta kuitenkin vain noin viittä prosenttia tutkimukseen vastanneista nuorista (Nikkinen 2010, 3). Myös Attree (2006, 61-62) ja Ridge (2011, 80) ovat havainneet Iso-Britanniassa tekemissään tutkimuksissa, että vähävaraisten perheiden lapset joutuvat tinkimään osallistumisestaan erilaisiin koulun aktiviteetteihin perheen taloudellisen tilanteen vuoksi. Vähävaraisten perheiden lapset kokevat tärkeäksi osallistua koulun järjestämille retkille, koska heillä ei ole mahdollista toteuttaa esimerkiksi lomamatkoja vapaa-ajalla (Ridge 2011, 80-81). Ridgen (2011, 80) mukaan oppilas jää tällöin vaille uusia oppimiskokemuksia, ja saattaa monesti tuntea sosiaalisen osattomuuden tunteita suhteessa vertaisryhmään.

Koulussa eriarvoisuuden tunteet saattavat nousta siellä esiin tulleiden keskusteluiden ja puheenaiheiden kautta. Sosiaalinen osattomuus ja syrjään vetäytyminen nousevat sekä Hakovirran ja Rantalaihon (2012, 80-81) että Harjun (2008, 82-83) tutkimuksissa esille vähävaraisten nuorten kokemuksissa keskusteluista, jotka koskevat asioita, jotka ovat vähävaraisille nuorille vaikea toteuttaa tai joista heillä ei ole omakohtaisia kokemuksia. Lomanviettotavoista ja lomamatkoista puhuminen ovat hyviä esimerkkejä usein opettajankin aloitteesta kouluissa käytävistä keskusteluista, jotka tuovat ilmi oppilaiden erilaisia taloudellisia lähtökohtia (Harju 2008, 82-83). Hakovirta ja Rantalaiho (2012, 81) puhuvat samanlaisista intresseistä (tarkoittaen esimerkiksi vapaa-ajanviettotapoja) yhteisyyden rakentajina, ja ulkomaille suuntautuneiden lomamatkojen tapauksessa voidaan ulkomaanmatkat tulkita yhteisyyttä luovina tekijöinä saman kokeneiden oppilaiden kesken.

Mattila (2002, 66-67,75-76; 2006, 51-52) käsittelee samalla tavoin merkkien osuutta yhteisyyden rakentajina, mutta huomauttaa kuitenkin, ettei merkkituotteen omistaminen sinänsä ole välttämätöntä, vaan olennaisinta on kyky tunnistaa, lukea ja ymmärtää merkkejä ympäristössä sekä taito keskustella niistä oikealla tavalla. Lomamatkojen kohdalla voisi Mattilan (2002, 66-67,75-76; 2006, 51-52) ajatusta soveltaa niin, että oppilaan ei ole vertaisryhmässä menestyksekkäästi toimiakseen välttämätöntä päästä itse ulkomaanmatkalle, vaan hänellä tulisi olla kulttuurista pääomaa siten, että hänellä olisi tietoa eri maista tai matkustamiseen yleisesti liittyvistä asioista, sekä kyky keskustella matkustamisesta.

3.2.4 Yhteenveto

Suomalaisen peruskoulun tehtävä on edistää tasa-arvoa ja tarjota yhdenvertainen koulutus kaikille oppilaan taustasta riippumatta. Tasa-arvon käsite on saanut suomalaisessa koulutuspolitiikassa kuitenkin eri aikoina vaihtelevia tulkintoja, mutta 1980-luvun loppupuolelta alkaen Suomessa on toteutettu uusliberalistista koulutuspolitiikkaa, joka painottaa yksilön valinnan vapautta ja mahdollisuuksia opintopoluilla. Tämä on johtanut lähikouluperiaatteen murenemiseen ja koulutusmarkkinoiden syntyyn, joilla koulut eroavat toisistaan esimerkiksi oppilaiden sosiaalisen taustan mukaan. Koulutusmarkkinat ovat johtaneet tilanteeseen, jossa koulut voivat valita oppilaansa ja vanhemmat voivat valita lapselleen koulun, jonka katsovat parhaimmaksi. Tämä on johtanut koulujen eriarvoistumiseen ja jopa oppimistuloksien eroihin koulujen välillä. Koulujen keskinäistä eriarvoistumista ja oppimistuloksien eroavuuksia on kuitenkin epämielikästä selittää vain sosioekonomisella taustalla tilastollisena luokkana, sillä lapsen koulunkäynnin tukemisessa ja koulumyönteisten asenteiden välittämisessä on kodin kulttuurisella ja sosiaalisella pääomalla keskeinen rooli.

Sen lisäksi, että eriarvoisuus näkyy koulujen välillä rakenteellisella tasolla, näkyy taloudellinen eriarvoisuus myös yksittäisten oppilaiden välillä koulun arjessa ja käytännön tilanteissa. Vaikka opetussuunnitelmassa (Opetushallitus 2014, 14) turvataan jokaiselle oppilaalle maksuttomasti koulutus, koulunkäyntiin liittyvät oppimateriaalit ja kouluruoka, jää silti vanhempien kustannettaviksi osa välineistä ja varusteista sekä erilaiset osallistumiskulut koulun järjestämiin tapahtumiin ja retkiin, jotka lasketaan kasvatuksen ja

opetuksen tavoitteita tukevaan muuhun toimintaan. Tällöin koulussa taloudellinen eriarvoisuus näkyy oppilaiden välillä materiaalsen eriarvoisuuden kautta, ja oppilaat tekevät sosiaalista vertailua muun muassa varusteiden, vaatetuksen ja omistettujen tavaroiden välillä. Tämän lisäksi oppilailla on erilaisista taloudellisista lähtökohdista johtuen erilaiset mahdollisuudet osallistua koulun järjestämiin maksullisiin aktiviteetteihin, mikä voi johtaa tilanteisiin, joissa osa oppilaista joutuu jättäytymään näistä aktiviteeteista, ja jää osattomaksi muun vertaisryhmän toiminnasta. Aina pienituloisuudesta johtuva sosiaalinen osattomuus ei ole niin ilmeistä, vaan se voi ilmetä syrjään vetäytymisenä keskusteluista, joihin ei koeta olevan helppoa osallistua ilman omakohtaisia kokemuksia - hyvänä esimerkkinä koulumaailmassa tästä toimivat esimerkiksi lomanviettoa koskevat keskustelut.

4 Tulosten tarkastelua ja pohdinta

Tämän kirjallisuuskatsauksena toteutetun tutkielman tavoitteena oli selvittää, mitä on lapsiperheiden välinen taloudellinen eriarvoisuus 2010-luvun Suomessa, miten se ilmenee peruskoulun arjessa, ja millaisia merkityksiä sillä on lasten ja nuorten välisissä vertaissuhteissa. Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen (1. Mitä on lapsiperheiden välinen taloudellinen eriarvoisuus 2010-luvun Suomessa?) vastataksemme hyödynsimme pitkälti kvantitatiivisia ja sosiaalipoliittisia tutkimuksia sekä tekstejä. Taloudellista eriarvoisuutta voidaan lähestyä käsitteenä monen eri tieteenalan perinteistä käsin, mutta omassa tutkielmassamme hyödynsimme Hakovirta ja Rantalaihon (2012, 13) määritelmää taloudellisesta eriarvoisuudesta yksilöiden ja ryhmien välisinä eroina materiaalisissa ja taloudellisissa resursseissa. Perinteisesti Suomea on pidetty tasa-arvon mallimaana muiden pohjoismaiden rinnalla, mutta 2000-luvulla taloudellisen eriarvoisuuden kasvu näyttäisi olevan globaali ilmiö, joka koskettaa myös Suomea (Vaalavuo & Moisio 2014, 99-102). Tarkastelemissamme tutkimuksissa lapsiperheet näyttäisivät olevan yksi erityinen ryhmä, jota tämä eriarvoistumisen trendi on läpäissyt: vaikka suhteellinen köyhyys ja erityisesti lapsiköyhyys ovat olleet Suomessa kansainvälisen vertailun tasolla suhteellisen matalat, on usein tutkimuksin voitu osoittaa, että tuloerot ovat kasvaneet ja lapsiköyhyys on kolminkertaistunut lyhyellä aikavälillä 1990-luvun puolivälistä vuoteen 2008 mennessä (Ks. esim. Jäntti 2010; Salmi ja muut 2014; Vaalavuo & Moisio 2014).

Lapsiperheiden välisen taloudellisen eriarvoisuuden ja köyhyyden taustatekijöiksi nostetaan monissa tutkimuksissa kansalliseen hyvinvointi- ja sosiaalipoliittikkaan sekä verotukseen liittyvät seikat, ja esimerkiksi sosiaaliturvaan tehdyt muutokset näyttäytyvät erityisesti pienituloisten perheiden taloudellisten tilanteiden kannalta keskeisinä. Lapsiköyhyyden näkökulmasta riskitekijöitä voidaan etsiä myös perhevaiheesta ja –rakenteesta: pikkulapsivaiheessa esiintyy usein tilapäistä pienituloisuutta, kun taas isompien lapsien kohdalla pitkittynyt pienituloisuus on yleisempää. Perherakenteen osalta on huomattu, että pienituloisiin lukeutuu muita useammin yksinhuoltajaperheitä, monilapsisia perheitä sekä maahanmuuttotaustan omaavia perheitä. Eriarvoisuutta lapsiperheiden välillä korostavat myös muuttuneet työmarkkinat: perinteisen työttömyyden lisäksi lapsiperheköyhyyden taustalla on entistä useammin epätyypillisiä työsuhteita ja matalapalkkaisuutta. (Ks. esim. Salmi ja muut 2014, 86-102.) Mielenkiintoista on, että Terveystieteiden tutkimuskeskuksen (2016a, 2016b) tuoreen tutkimuksen mukaan

lapsiköyhyyden syyt monimutkaistuvat entisestään: myös kahden huoltajan perheitä sekä korkeakoulutettujen vanhempien perheitä lukeutuu aiempaa enemmän suhteellisesti köyhiin.

Niemelä ja Raijas (2010, 106-129) esittävät, että tuloerojen kasvun muodossa tapahtunut taloudellisen eriarvoisuuden kasvu johtaa samalla myös kulutusresurssien polarisoitumiseen: tästä seuraa pienituloisten haaste ylläpitää yhteiskunnassa yleiseksi katsottua elämäntapaa ja osallistua eri elämänalueilla tavanomaisiksi katsottuihin toimintoihin. Lapsiperheiden välistä taloudellista eriarvoisuutta ilmentää tutkimusten mukaan erityisesti vapaa-ajan kulutuksen erot eri sosioekonomisia taustoja edustavien välillä (Niemelä & Raijas 2010, 106-129). Toisaalta on kuitenkin syytä huomata, ettei perheen tai lapsen kulutuskäyttäytyminen ilmennä välttämättä perheen todellista taloudellista tilannetta: tutkimuksissa näkyy, että vanhemmat usein tinkivät omista menoistaan lapsensa eduksi tai saattavat hemmotella tätä ostelemalla asioita heikosta taloudellisesta tilanteesta huolimatta. Myöskään se, että perhe olisi hyvin toimeentuleva, ei johda automaattisesti kulutuksen kasvuun, vaan esimerkiksi eettis-ekologiset asenteet saattavat vaikuttaa kulutuskäyttäytymiseen niin, ettei siitä ole pääteltävissä perheen taloudellista tilannetta. (Ks. esim. Autio 2006, 19-24; Hakovirta & Rantalaiho 2012, 61, 107-108; Wilska 2008, 47.)

Tarkastelemassamme kirjallisuudessa korostettiin monessa kohtaa köyhyyden olevan pelkkää pienituloisuutta laajempi ilmiö: yhteiskunnallisella tasolla tarkasteltuna voidaan huomata, että se kytkeytyy usein myös muihin eriarvoisuuden muotoihin, kuten koulutuksen, poliittisen vallan ja terveyden yhteiskunnalliseen jakaantumiseen (Ks. esim. Vaalavuo & Moisio 2014). Tämä eräänlainen resurssien kasaantuminen tai niiden puuttuminen osalta näyttäisi heijastuvan yhteiskunnassa sosiaalisen luottamuksen vähenemisenä, mahdollisuuksien tasa-arvon ja sosiaalisen liikkuvuuden heikentymisenä sekä myös syrjäytymisriskin kasvuna (Jäntti 2010, 62,73; Salmi ja muut 2014, 91-92; Vaalavuo & Moisio 2014, 100). Myös yksilön näkökulmasta tarkasteltuna köyhyydellä on kokonaisvaltaiset seuraukset tämän elämään: pienituloisuus heijastuu yleisesti elintason, terveyteen ja hyvinvointiin sekä sosiaaliseen elämään. On todettu, että lapsuudessa koetulla köyhyydellä on merkitystä ja seurauksia myös pitkälle aikuisikään. (Attree 2004, 686-684; Ridge 2011, 73-75; Vaalavuo 2014, 102.) Kuten Jäntti (2010, 62) toteaa, lapsiköyhyydestä erityistä tekee vaikeus hyväksyä se moraalisesti: kukaan lapsi ei päätä, millaiseen perheeseen syntyy. Pitkäkestoisen pienituloisuuden seurauksia kartoittaessamme

ajauduimme itsekin monesti pohtimaan muun muassa tulonjakoon liittyvää oikeudenmukaisuutta ja lapsien ”syyttömyyttä” omaan niukkaan taloudelliseen tilanteeseen – tuloeroja on epämielekäästä yrittää tasoittaa täysin, mutta hyvinvointivaltion tasaavia toimenpiteitä tarvitaan muiden tulonsiirtojen ja palvelujen muodossa todella, jotta mahdollisuuksien tasa-arvolla olisi edes jonkin verran mahdollisuuksia edes muodollisesti toteutua. Toisaalta pohdimme myös, että vaikka taloudellisia lähtökohtia tasattaisiin valtion toimesta hyvinkin pitkälti, olisi perheiden muilla resursseilla ja pääomilla todennäköisesti merkitystä ja erontekoa lasten välille luovia vaikutuksia.

Kolmatta tutkimuskysymystä (3. Millaisia merkityksiä taloudellinen eriarvoisuus saa lasten ja nuorten vertaissuhteissa?) lähestyimme lapsinäkökulmaisen tutkimuksen sekä kulutustutkimuksen kautta, jolloin pääsimme käsiksi lasten ja nuorten subjektiivisiin kokemuksiin taloudellisesta eriarvoisuudesta ja sen merkityksistä arjessa elämän eri osa-alueilla. Näiden tutkimussuuntauksien läsnäolo omassa tutkielmassamme oli erityisen tärkeää, sillä kuten Ridge ja Saunders (2009, 499) huomauttavat, taloudellisen eriarvoisuuden tarkastelu yksinään kvantitatiivisen tutkimuksen valossa tarjoaisi liian kapean ja rajallisen näkökulman ilmiöön. Katsomme vaihtoehtoisten tutkimusperinteiden rinnakkaisen käyttämisen aiheen tarkastelussa olevan tutkielman luotettavuutta lisäävä tekijä.

Vertaissuhteilla viitataan tutkielmassamme Salmivallia (2005, 15) sekä Lainetta (2005, 195, 144-145) mukaillen samalla ikä- ja kehitystasolla olevien lasten ja nuorten keskinäisiin erilaisiin suhteisiin, joita voidaan luokitella eri tavoin esimerkiksi ystävyys-, kaveri- ja toverisuhteisiin mm. suhteiden emotionaalisen läheisyyden perusteella. Mitä tulee lasten ja nuorten käsityksiin ja kokemuksiin taloudellisen eriarvoisuuden merkityksistä vertaissuhteissa, korostuu tutkimuksissa nuorten osittain ristiriitaiset ja hyvin voimakkaastikin vaihtelevat käsitykset – tästä päätellen voidaan todeta, että nuoret ovat keskenään heterogeeninen ryhmä, eikä mitään selviä yleistyksiä aiheesta voida esittää (Ks. esim. Hakovirta & Rantalaiho 2012, 80-96; Harju 2008,81). Tutkielmassa esitettyjen tutkimusten perusteella voidaan kuitenkin todeta, että lasten ja nuorten maailman voimistunut kaupallisuus sekä polarisoituneet kulutusmahdollisuudet näkyvät nuorten vertaissuhteissa.

Tarkastelimme kulutuksen laajentuneita tehtäviä perustarpeiden tyydytyksestä itseilmaisun, identiteetin rakentamisen ja itsetunnon vahvistamisen keinona, mutta

erityisen selkeän merkitysyhteyden kulutus saa tutkimusten mukaan suhteessa sosiaalisen yhteenkuuluvuuden luomisen ja vahvistamisen tehtävään (Ks. esim. Hakovirta & Rantalaiho 2012, 81-82, 114-115; Mattila 2006, 44-46). Ehkä yksinkertaistetusti sanottuna taloudellinen samanarvoisuus samanlaisten kulutusmahdollisuuksien muodossa näyttäisi helpottavan lasten ja nuorten ystävyysuhteiden muodostamista sekä ylläpitoa, ja se näyttäisi toimivan tällöin ikään kuin sosiaalisena liimana samanlaisten intressien ja paremman samaistumismahdollisuuden kautta (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 81-83). Mitä taas tulee taloudelliseen eriarvoisuuteen, näyttäytyy asetelma huomattavan monimutkaiselta ja –säikeiseltä. Käsittelemisämme tutkimuksissa taloudellinen eriarvoisuus näyttäytyi nuorten käsityksissä ja kokemuksissa sosiaalista osallisuutta eri tavoin mahdollistavassa ja rajaavassa merkityksessä. Pienituloisuudesta saattaa seurata vaikeus osallistua muun vertaisryhmän tapaan erilaisiin maksullisiin aktiviteetteihin ja harrastuksiin, mutta myös joihinkin keskusteluihin pienituloisuudesta juurtavan ulkopuolisuuden kokemuksesta johtuen (Ks. esim. Hakovirta & Rantalaiho 2012, 55-65; Harju 2008, 82-88; Ridge 2011, 71-73). Ulkopuolisuuden tunteen ohella useat tutkijat nostivat esille pienituloisuuden kytkettyjä psykologisia seuraamuksia, kuten ahdistusta, häpeää ja pelkoa, joilla puolestaan on voimakas yhteys yksilön käyttäytymiseen sosiaalisissa tilanteissa (Ks. esim. Harju 2008, 82-88; Scheff 2003, 257).

Nuorilla ja lapsilla on erilaisista taloudellisista lähtökohdista käsin myös erilaiset mahdollisuudet ilmaista itseään tai käydä kamppailua statuksista vertaisryhmissään kuluttamalla – vähävaraisille perheille saattaa olla haastavaa kustantaa jo perusasiat lapselleen, ja erityisesti nopeasti vaihtuviin trendeihin ja brändivaateisiin voi olla tällöin mahdotonta vastata (Ks. esim. Harju 2008, 68-86, 96; Ridge 2011, 71-73). Kuten esimerkiksi Aledin (2005, 59-64) ja Mattila (2006, 50, 59) toteavat, nuoren tullessa teini-ikään kasvaa samaan aikaan nuoren oma kuluttaminen, mutta myös vertaisryhmien merkitys ja koettu sosiaalinen paine – nuorilla on usein halu vastata oman vertaisryhmänsä odotuksiin ja ideaaleihin ”normaalista”. Tällöin voidaan päätellä, että lapsilla ja nuorilla on erilaisista taloudellisista lähtökohdista johtuen erilaiset mahdollisuudet vastata kulutuskäyttäytymisellään tähän ”tavallisen” tai ”normaalin” normiin omassa vertaisryhmässään. Mikäli nuori ei syystä tai toisesta, varallisuuden puutteesta tai sen runsaudesta johtuen, täytä kuluttamista vertaisryhmässä säätelevää normia, voi muun vertaisryhmän taholta seurata eriaisteiset sosiaaliset sanktiot ulkopuolelle jättämisestä kiusaamiseen (Ks. esim. Attree 2004, 683; Hakovirta & Rantalaiho 2012, 87-90). On

kuitenkin syytä huomata, että lasten ja nuorten vertaisryhmiä on erilaisia, eikä kaikissa niistä brändeihin, ylipäätään kuluttamiseen tai taloudelliseen varallisuuteen liittyvät tekijät ole kenties lainkaan keskiössä. Joissakin tutkimuksissa nuoret kiistivät taloudellisella eriarvoisuudella olevan lainkaan merkitystä, ja ystävyyden ehdot yhdistettiin ylipäätään pikemminkin aineettomiin arvoihin, kuten yksilön persoonallisuuteen (Ks. esim. Hakovirta & Rantalaiho 2012, 80-96; Harju 2008, 81). Yhtä kaikki, kirjallisuuden valossa taloudellisen eriarvoisuuden merkityksistä nuorten vertaissuhteissa ei voi vetää mitään yksioikoisia päätelmiä, vaikka monissa nuorten puheenvuoroissa nousee selkeästi esille tilanteita ja asioita, joissa eriarvoisuus näkyy ja tuntuu – taloudellisen eriarvoisuuden seuraukset vertaissuhteissa vaikuttaisivat olevan vaikeasti hahmotettavissa. Voidaan kuitenkin todeta, ettei taloudellinen eriarvoisuus varsinaisesti ainakaan edesauta ystäväystymistä tai ystäväyysuhteiden ylläpitämistä.

Toisen tutkimuskysymyksen (2. Miten taloudellinen eriarvoisuus ilmenee suomalaisen peruskoulun arjessa?) tarkastelussa kokosimme yhteen sängen monipuolista lähdekirjallisuutta valtakunnallisesta opetussuunnitelmasta ja opetushallituksen teksteistä PISA 2015 –ensituloksiin ja perinteisiin tieteellisiin tutkimuksiin arkipäivän köyhyydestä, sillä tutkimuskysymys sisältää niin teoreettisempaa kuin suoraan koulun käytäntöihin liittyvää aiheistoa. Tutkielmassamme käsitellyn kirjallisuuden perusteella voisi ajatella, että taloudellista eriarvoisuutta ilmenee suomalaisessa peruskoulussa ylipäätään ikään kuin kahdella tasolla: taloudellista eriarvoisuutta ilmenee sekä koulujen välillä syntyneistä koulutusmarkkinoista johtuen, mikä koskettaa erityisesti suurempia kaupunkeja Suomessa, mutta myös koulujen arjessa oppilaiden välillä yksilötasolla ajateltuna. Esimerkiksi Kalalahti ja Varjo (2012) sekä Bernelius (2013, 18) esittävät, että lähikouluperiaatteen murenemisen ja vanhempien vapautuneen kouluvalinnan seurauksena monet vanhemmat valitsevat lapselleen koulun, jonka etninen ja sosioekonominen profiili on heidän näkökulmastaan sopivin. Vapaiden kouluvalintojen tuloksena katsotaan syntyvän statukseltaan erilaisia kouluja, joiden välillä on todettu olevan paikoin hyvin suuria eroja myös oppimistuloksissa (Bernelius 2013, 17, 75; Kuusela 2010, 46-48). Myös tuore PISA 2015 –tutkimus osoittaa, että sosioekonominen status näyttäisi entistä enemmän heijastuvan oppimistuloksiin (Vettenranta ja muut 2016, 53-54). Koulushoppailu ja erityisesti suurten kaupunkien koulujen eriarvoistumiskehitys muun muassa oppilaiden sosioekonomisen taustan perusteella on mielestämme äärimmäisen huolestuttavaa, ja tätä kehityskaarta on hyvin vaikea, ellei teennäistä, yrittää perustella mahdollisuuksien tasa-

arvoa uudelleen määrittelemällä. Mikäli koulujen eriarvoistumiskehitys jatkuu, herää useita kysymyksiä ja huolenaiheita: millaisia yhteiskunnallisia seurauksia on sillä, että lapset ja nuoret kasvavat, käyvät koulua ja jakavat näin suuren osan arkeaan tiettyssä mielessä lähinnä vain itsensä kaltaisten kanssa? Mitä käy perinteisesti niin korkealle sosiaaliselle liikkuvuudelle, jos oppilaat ohjautuvat kotitaustansa perusteella erilaisiin kouluihin? Koulutusmarkkinoiden toimintaa tarkasteltaessa voisi todeta, että niillä toimittaessa erilaisten resurssien, kuten sosiaalisen, kulttuurisen ja taloudellisen pääoman (Bourdieuista ohuesti lainataksemme), linkittyminen näyttäisi olevan erityisen vahvaa.

Kun taas tarkastellaan toiseen tutkimuskysymykseen (2. Miten taloudellinen eriarvoisuus ilmenee suomalaisen peruskoulun arjessa?) liittyen juuri nimenomaan arjen tilanteita, joissa taloudellinen eriarvoisuus tulee ilmi, lähdimme liikkeelle oppilaan opetussuunnitelmassa (Opetushallitus 2014, 14) turvatusta oikeudesta maksuttomaan opetukseen sekä oikeuteen saada maksutta myös koulunkäyntiin välittömästi liittyvät tarvikkeet ja varusteet. Käsittelemämme lähdeaineiston perusteella voidaan kuitenkin huomata, että monista peruskoulun ikään kuin tasaavista mekanismeista huolimatta oppilaiden erilaiset taloudelliset lähtökohdat tulevat paikoin näkyviksi peruskoulun arkisissa tilanteissa. Ilmeisimmin oppilaiden taloudellinen eriarvoisuus voi näkyä materiaalisena eriarvoisuutena esimerkiksi vaatetuksessa, omistetuissa teknologiassa ja muissa omistetuissa asioissa (Ks. esim. Hakovirta & Rantalaiho 2012, 45-48). Tänä päivänä vanhempien kustannettavaksi jää kuitenkin osa koulunkäyntiin liittyvistä varusteista, kuten usein liikuntavarustus. Itseämme erityisesti kiinnostavana ja äärimmäisen ajankohtaisena asiana halusimme nostaa esille tässä yhteydessä koulujen digiloikan ja myös opetussuunnitelmassa (Opetushallitus 2014, 29, 101) mainitun mahdollisuuden käyttää oppilaiden omia älypuhelimia oppimistehtävissä yhtenä taloudellista eriarvoisuutta peruskoulussa mahdollisesti esiintuovana ilmiönä. Yle:n (2016) teettämän kyselyn mukaan monien koulujen tekninen varustelutaso on tällä hetkellä opettajien ja rehtorien kokemusten mukaan riittämätön, mikä johtaa oppilaiden omien laitteiden käyttämiseen usein jopa ilman näiden vanhemmilta saatua lupaa. Esiinnoston tarkoituksena ei kuitenkaan ole vastustaa tieto- ja viestintäteknologian tiivistä läsnäoloa opetuksessa, vaan osoittaa tilanteita, joissa sosiaalinen vertailu lapsille ja nuorille itselleen tärkein välinein, mahdollistuu koulun toimesta.

Lapsiperheiden välinen taloudellinen eriarvoisuus ilmenee suomalaisen peruskoulun arjessa myös siten, että joidenkin vähävaraisten perheiden lapsilla saattaa olla vaikeaa, ellei

mahdotonta, osallistua koulun järjestämään opetussuunnitelmaan (Opetushallitus 2014, 41) määriteltyyn koulun muun opetuksen ja kasvatuksen tavoitteita tukevaan toimintaan, kuten leirikouluihin ja muille retkille, jotka edellyttävät vanhempien osallistumista kustannuksiin. Tällöin lapsi jää vaille joitakin oppimiskokemuksia sekä osattomaksi muun vertaisryhmän tai koulun toiminnasta. Vaikka omakustanteisuutta koulun järjestämään toimintaan säädellään Opetushallituksen (2016) taholta, jättää kannanotto silti tulkinnanvaraa ja voi aiheuttaa haastavia tilanteita kodin ja koulun välisessä yhteistyössä, mutta myös oppilaiden vanhempien keskinäisissä väleissä. Piiloisimmin taloudellinen eriarvoisuus saattaa ilmetä kouluarjessa sosiaalisena osattomuutena keskustelutilanteissa, kun vähävaraisten perheiden lapset tuntevat ulkopuolisuutta taloudellisesta tilanteestaan johtuen suhteessa joihinkin keskustelunaiheisiin, ja jättäytyvät ulkopuolelle näistä tilanteista (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 80-81; Harju 2008, 82-83). Hyvä, ja jo aiemmin mainittu esimerkki tästä ovat oppilaiden lomaviettoa koskevat keskustelut, joita usein käydään myös opettajan aloitteesta. Ongelma ei kuitenkaan ole siinä, että näitä keskusteluja käydään, vaan tapa, jolla asioita käsitellään.

Tämän kirjallisuuskatsauksena toteutetun kandidaatintutkielman tekeminen on kokemuksemme mukaan edistänyt akateemista, mutta myös ammatillista kasvuamme. Lähdekirjallisuuteen perehtymällä olemme oppineet ymmärtämään taloudellista eriarvoisuutta yhteiskunnallisena ja yksilöiden välillä vaikuttavana ilmiönä monesta eri näkökulmasta. Tutkielman tekeminen on lisännyt yhteiskunnallisesti tiedostavaa asennetta: olemme oppineet tuntemaan suomalaista hyvinvointivaltiomallia sekä siihen olennaisesti liittyvää peruskoulujärjestelmää – tutkielman tekemisen jälkeen uskomme, että tunnistamme ja osaamme vaikuttaa paremmin peruskoulujärjestelmää koskeviin muutoksiin. Myös sosiaali- ja perhepoliittisen päätöksenteon seuraaminen ja siihen osallistuminen lienee aiempaa helpompaa. Rakenteellisella tasolla ilmenevän taloudellisen eriarvoisuuden lisäksi koemme olevamme aiempaa tietoisempia ja valmiimpia kohtaamaan ilmiötä arjessa. Lähdeaineistoon perehtymällä koemme saaneemme opettajina käytäntöä palvelevaa tietoa erityisesti siinä suhteessa, että tiedostamme paremmin tilanteita, joissa lapset ja nuoret kokevat itse osattomuutta, ulkopuolisuutta tai häpeää omasta taloudellisesta tilanteesta johtuen. Uskomme, että tietoisuus näistä tilanteista auttaa toimimaan sensitiivisemmin, erilaisten oppilaiden tunteita kunnioittaen sekä heidän osallistumisen mahdollisuuksia tukien, johon myös valtakunnallinen opetussuunnitelma (Opetushallitus, 2014) velvoittaa. Opetussuunnitelmassa (Opetushallitus, 2014) mainitaan

koulun tehtäväksi myös arvokasvatuksen ja oppilaiden kasvattamisen demokraattisen yhteiskunnan oikeudenmukaisiksi jäseniksi, mikä antaa opettajalle mahdollisuuden myös taloudellisen eriarvoisuuden käsittelyyn keskustelunaiheena koulussa – toki niin, että asiasta voidaan etäännyä henkilökohtaisella tasolla oppilaita missään nimessä osoittelematta – muun muassa näin toimimalla voidaan tukea oppilaiden kasvua solidaarisuuteen, toisen asemaan asettumiseen sekä erilaisten lähtökohtien ymmärtämiseen.

Kirjallisuuskatsausta tehdessämme pyrimme edistämään tutkielman luotettavuutta käsittelemällä asioita mahdollisuuksien mukaan useasta eri näkökulmasta, mikä näkyy esimerkiksi jo useiden tutkimussuuntauksien, kuten kvantitatiivisten ja sosiaalipoliittisten tekstien, kulutustutkimuksen ja lapsinäkökulmaisen tutkimuksen, rinnakkaisena läsnäolona omassa tutkielmassamme. Uskomme, että tutkielman luotettavuutta on edistänyt omalta osaltaan se, että teimme tutkielman parityönä – tällöin lähdemateriaali on ainakin kahteen kertaan tulkittua, ja keskustelujen avulla olemme voineet rakentaa yhdessä ymmärrystä aiheesta. Vaikka tutkielmamme tarkoitus oli rajautua lähinnä suomalaisen yhteiskunnan ja peruskoulun kontekstiin, olisimme voineet kuitenkin tuoda valittua enemmän kansainvälistä tutkimusta vertailukohdaksi. Tämän lisäksi tutkielmamme rajoitteena koimme tietyllä tapaa taloudellisen näkökulman tarkastelun, sillä monessa kohtaa eri asioiden yhteyksiä selvittäessämme törmäsimme erilaisten resurssien ja eriarvoisuuden muotojen yhteenkietoutumiseen ja kasaantumiseen – esimerkiksi Pierre Bourdieun sosiaalisen, kulttuurisen ja taloudellisen pääoman käsitteillä olisi voinut näitä monimutkaisia yhteyksiä avata selkeämmin. Toisaalta tyytyminen vain ohuisiin viittauksiin Bourdieun käsitteistöön oli tietoinen valinta ja rajaus, sillä koimme aiheen käsittelyn laajenevan muuten tarpeettomasti. Olisimme myös toivoneet löytävämme enemmän suoraan kouluarkeen suuntautuvaa käytännön tutkimusta lasten ja nuorten välisestä taloudellisesta eriarvoisuudesta.

Kaiken kaikkiaan tämän tutkielman arvo on omien akateemisten ja ammatillisten hyötyjemme lisäksi ennen kaikkea siinä, että kokoamme yhteen aiempaa tutkimuskirjallisuutta aiheesta sitä arvioiden, nostamalla esiin kaikkein uusimpia tutkimustuloksia taloudellisen eriarvoisuuden ja lapsikäyhyden kasvusta Suomessa 2010-luvun jälkeen sekä pitämällä yllä omalta osaltamme aiheeseen liittyvää keskustelua. Tämä kirjallisuuskatsauksena toteutettu tutkielma tarjoaa mielestämme monia jatkotutkimusaiheita: jatkamme tämän tutkielman pohjalta mahdollisesti Pro gradu -työhön tutkimalla jonkin koulun oppilaiden käsityksiä siitä, millaisia merkityksiä taloudellisella

eriarvoisuudella on vertaissuhteissa. Tämän tutkimuskysymyksen osalta voisi olla mielenkiintoista tehdä vertailua eri sukupuolten välillä. Lisäksi lapsiperheiden välisen taloudellisen eriarvoisuuden ilmenemistä koulussa olisi mielenkiintoista tutkia opettajien näkökulmasta käsin heidän kokemuksiaan tai käsityksiään kartoittaen.

5 Lähteet

- Ahonen, S. (2002). From an industrial to a post-industrial society: Changing conceptions of equality in education. *Educational review*, 54(2), 173-181.
- Aledin, S. (2005). Brändit varhaisteinien elämässä. Teoksessa Autio, M. & Paju, P. (toim.) *Kuluttava nuoruus. Nuorten elinolot–vuosikirja (56-65)*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisoasiain neuvottelukunta & Stakes.
- Antikainen, A., Rinne, R. & Koski, L. (2003). *Kasvatussosiologia*. Helsinki: WSOY.
- Attree, P. (2004). Growing up in disadvantage. A systematic review of the qualitative evidence. *Child: Care, Health and Development*, 30(6), 679–689.
- Attree, P. (2006). The social costs of child poverty. A systematic review of the qualitative evidence. *Children & Society*, 20(1), 54–66.
- Autio, M. (2006). Legoista Leviksiin – kuluttajaksi kasvun aakkoset. Teoksessa Lehtimäki, H. & Suoranta, J.(toim.) *Kasvattajan brändikirja*. Helsinki: Finn Lectura.
- Bernelius, V. (2013). *Eriytyvät kaupunkikoulut : Helsingin peruskoulujen oppilaspohjan erot, perheiden kouluvalinnat ja oppimistuloksiin liittyvät aluevaikutukset osana kaupungin eriytymiskehitystä*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Delhey, J. & Dragolov, G. (2014). Why Inequality Makes Europeans Less Happy: The Role of Distrust, Status Anxiety, and Perceived Conflict. *European Sociological Review*, 30(2), 151-165.
- Gustafson, K. (2006). *Vi och dom i skola och stadsdel: barns identitetsarbete och sociala geografier*. Uppsala: Uppsala universitet.

- Hakovirta, M. & Rantalaiho, M. (2012). *Taloudellinen eriarvoisuus lasten arjessa*. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveystalouden tutkimuksia 124. Lainattu 3.11.2016, saatavilla: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/37848/Tutkimuksia124.pdf>
- Hamilton, K. (2012). Low-Income Families and Coping through Brands: Inclusion or Stigma?. *Sociology*, 46(1), 74-90.
- Harju, A. (2008). *Barns vardag med knapp ekonomi: en studie om barns erfarenheter och strategier*. Göteborg: Växjö University.
- Isola, A., Larivaara, M. & Mikkonen, J. (2007). *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä*. Keuruu: Avain.
- Jakku-Sihvonen, R. (2009). Tasa-arvo ja laatu koulutusjärjestelmän kehittämisperusteina. Teoksessa Nyyssölä, K. & Jakku-Sihvonen, R. (toim.) *Alueellinen vaihtelu kulutuksessa. Temaattinen tarkastelu alueellisen tasa-arvon näkökulmasta (25–37)*. Helsinki: Opetushallitus.
- Jäntti, M. (2010). Lapsiköyhyydestä Suomessa. Teoksessa Hämäläinen, U. & Kangas, O. (toim.) *Perhepiirissä (62–75)*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Kalalahti, M. (2014). *Muuttuvat koulutusmahdollisuudet: Nuorten sosiaaliset hierarkiat ja koulumenestys*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kalalahti, M. & Varjo, J. (2012). Tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus perusopetukseen sijoittumisessa ja valikoitumisessa. *Kasvatus & Aika* 6(1), 39-66.
- Kivinen, O., Hedman, J. & Kaipainen, P. (2012). Koulutusmahdollisuuksien yhdenvertaisuus Suomessa: Eriarvoisuuden uudet ja vanhat muodot. *Yhteiskuntapolitiikka* 77(5), 559-566.

Kivinen, O. & Rinne, R. (1995). *Koulutuksen periytyvyys: nuorten koulutus ja tasa-arvo Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus.

Korkiamäki, R. (2013). *Kaveria ei jätetä! Sosiaalinen pääoma nuorten vertaissuhteissa*. Tampere: Tampereen yliopisto

Korkiamäki, R. & Ellonen, N. (2010). Ikätoverisuhteet sosiaalisina resursseina yläkouluiässä. *Nuorisotutkimus* 3, 18-35.

Kuusela, J. (2002). IV Oppimistulosten yhteydet demograafisiin tekijöihin. Teoksessa Jakku-Sihvonen, R. & Kuusela, J. (toim.) *Koulutuspolitiikan tasa-arvo* (67-87). Helsinki: Opetushallitus.

Kuusela, J. (2010). Oppilaiden sosioekonomisen statuksen yhteys koulumenestykseen koulutasolla. Teoksessa Bernelius, V. & Rimpelä, M. (toim.) *Peruskoulujen oppimistulokset ja oppilaiden hyvinvointi eriytyvällä Helsingin seudulla* (44-48). Helsinki: Helsingin yliopisto, Tampereen yliopisto.

Laine, K. (2005). *Minä, me ja muut sosiaalisissa verkostoissa*. Helsinki: Otava.

Lindstrom, M. & Seybold, P.B. (2003). *Brand Child – Remarkable Insights into Minds of Today's Global Kids and Their Relationship with Brands*. London: Kogan Page.

Opetushallitus. (2016). *Maksuton perusopetus – kouluretket ja leirikoulut*. Lainattu 17.12.2016, saatavilla:

http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/ohjeita_koulutuksen_jarjestamiseen/perusopetuksen_jarjestaminen/kouluretket_ja_leirikoulut

Mattila, P. (2002). *Elämän merkit – tutkielma merkkituotteiden sosiaalisista tehtävistä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki.

- Mattila, P. (2006). Ero ja liitto – brändien yhteisölliset tehtävät. Teoksessa Lehtimäki, H. & Suoranta, J. (toim.) *Kasvattajan brändikirja* (44-62). Helsinki: Finn Lectura.
- Moisio, P. (2009). *Vähimmäisturva ja köyhyysraja Suomessa: Selvitys sosiaaliturvan kokonaisuudistus (Sata) -komitealle*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Niemelä, M. & Raijas, A. (2010). Lapsiperheiden kulutus ja perheen sisäinen päätöksenteko. Teoksessa Hämäläinen, U. & Kangas, O. (toim.) *Perhepiirissä* (118-143). Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Niemelä, M. & Raijas, A. (2014). Lapsiperheiden kulutus. Teoksessa Lammi-Taskula, J. & Karvonen, S. (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2014* (106-121). Tampere: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Nikkinen, T. (2010). *Nuorten kokemuksia perheen taloudellisesta tilanteesta*. Mannerheimin lastensuojeluliitto.
- Opetushallitus. (2014). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Helsinki: Next Print Oy
- Partanen, J. & Lahikainen, A. (2008). Lasten markkinat. Teoksessa Lahikainen, A., Punamäki, R-J. & Tamminen, T. (toim.) *Kulttuuri lapsen kasvattajana* (60-79). Helsinki: Wsoy
- Ridge, T. (2011). The everyday costs of poverty in childhood. A review of qualitative research exploring the lives and experiences of low-income children in the UK. *Children & Society*, 25(1), 73–84.
- Ridge, T. & Saunders, P. (2009). Themed Section on Children’s Perspectives on Poverty and Disadvantage in Rich and Developing Countries. *Social Policy and Society*, 8(4), 499-502.

Salmi, M., Sauli, H. & Lammi-Taskula, J. (2014). Lapsiperheiden toimeentulo. Teoksessa Lammi-Taskula, J. & Karvonen, S. (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2014* (82-105). Tampere: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Salmivalli, C. (2005). *Kaverien kanssa: vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Sauli, H., Salmi, M. & Lammi-Taskula, J. (2011). Kriisistä kriisiin: Lapsiperheiden toimeentulo 1995–2005. *Yhteiskuntapolitiikka* 76(5), 535–543.

Scheff, T.J. (2003). Shame in self and society. *Symbolic interaction* 26(2), 239-262.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2016a). *Lapsiköyhyys on Suomessa kasvussa*. Lainattu 12.1.2017, saatavilla: <https://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/hankkeet-ja-ohjelmat/stop-koyhyys/nakokulmia-teemaan/lapsikoyhyys-on-suomessa-kasvussa>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2016b). *Lapsiperheiden lisääntyvä köyhyys on riski hyvinvoinnille*. Lainattu 12.1.2017, saatavilla: <https://www.thl.fi/fi/-/lapsiperheiden-lisaantyva-koyhyys-on-riski-hyvinvoinnille>

Tilastokeskus. (1989). *Sosioekonominen asema 1989: luokituksen kuvaus*. Lainattu 4.11.2016, saatavilla: http://www.stat.fi/meta/luokitukset/sosioekon_asema/001-1989/kuvaus.html

Törmälehto, V-M. (2012). *Varallisuuden huomioon ottaminen tarkentaa tietoa köyhyydestä*. Lainattu 25.11.2016, saatavilla: http://www.stat.fi/artikkelit/2012/art_2012-12-10_001.html

Vaalavuo, M. & Moisio, P. (2014). Tuloerojen ja suhteellisen köyhyyden kehitys. Teoksessa Vaarama, M., Karvonen, S., Kestilä, L., Moisio, P. & Muuri, A. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2014* (98-117). Tampere: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Vettenranta, J., Välijärvi, J., Ahonen, A., Hautamäki, J., Hiltunen, J., Leino, K., Lähteinen, S., Nissinen, K., Nissinen, V., Puhakka, E., Rautopuro, J. & Vainikainen, M-P. (2016). *PISA 15 Ensituloksia: Huipulla pudotuksesta huolimatta*. Opetus- ja Kulttuuriministeriö.

Wilska, T-A. (2002). Me – a consumer? Consumption, identities and lifestyles in today's Finland. *Acta Sociologica* 45(3), 195-210.

Wilska, T-A. (2008). Lasten materialistiset kulutusasenteet ja kuluttajaksi sosiaalistuminen. Teoksessa Raijas, A. & Wilska, T-A. (toim.) *Perhe kulutusyhteiskunnassa* (33-50). Tampere: Tampereen yliopisto

Yle. (2016). Yle selvitti: *Koulujen välinepulaa paikataan oppilaiden älypuhelimilla – kuka korvaa, jos laite hajoaa?*. Lainattu 16.12.2016, saatavilla: <http://yle.fi/uutiset/3-9352553>